

สื่อและเทคโนโลยีดิจิทัลในการอพยพย้ายถิ่นสู่การอพยพย้ายถิ่นดิจิทัล

ศึกษา: จากบทบาทสนับสนุนการอพยพย้ายถิ่นสู่ความไม่เท่าเทียมในการเคลื่อนย้าย

วันที่รับบทความ: 13 มิถุนายน 2566 / วันที่แก้ไขบทความ: 22 พฤษภาคม 2567 / วันที่ตอบรับบทความ: 5 สิงหาคม 2567

บุศรินทร์ เลิศขวลิตสกุล

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการวิจัยเอกสารมีวัตถุประสงค์ในการสำรวจและทบทวนวรรณกรรมที่เสนอปรากฏการณ์เกี่ยวกับสื่อ/เทคโนโลยีดิจิทัลในการอพยพย้ายถิ่น โดยแบ่งเป็น 3 หัวข้อ ได้แก่ 1) บูรณาการศึกษาระหว่างสื่อและการอพยพย้ายถิ่น 2) การสื่อสารดิจิทัลกับการอพยพย้ายถิ่น และ 3) การอพยพย้ายถิ่นดิจิทัลศึกษา (digital migration studies) ทั้งมิติฐานวิทยา กระบวนทัศน์ วิธีวิทยา และจริยธรรมในการวิจัย บทความนี้เสนอว่าผู้อพยพใช้สื่อ/เทคโนโลยีที่สัมพันธ์กับการอพยพย้ายถิ่น ในฐานะที่เป็นเครื่องมือสื่อสารในชุมชนคนอพยพและระหว่างผู้อพยพกับสมาชิกต้นทางการย้ายถิ่น การแสดงอัตลักษณ์ การสร้างชุมชนเสมือน การเคลื่อนไหวทางการเมือง จนเกิดเป็น “สื่อผู้พลัดถิ่น” และที่สำคัญคือเป็นโครงสร้างพื้นฐานสนับสนุนให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นอย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกัน สื่อและเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือของรัฐในการเผยแพร่อุดมการณ์ทางการเมืองและเป้าหมายทางเศรษฐกิจ ควบคุมการเคลื่อนย้ายและการจัดการการย้ายถิ่น จนในปีค.ศ.2015 ช่วงสถานการณ์วิกฤติผู้ลี้ภัย/ผู้อพยพเข้าสู่ยุโรป นักวิชาการและผู้ที่เกี่ยวข้องได้ติดตามศึกษาปรากฏการณ์และได้สร้างแนวทางการอพยพการย้ายถิ่นดิจิทัลศึกษา เพื่อพยายามชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจของผู้กระทำที่เกี่ยวข้องและลำดับขั้นของการใช้สื่อและเทคโนโลยีดิจิทัลในการอพยพย้ายถิ่น และตั้งคำถามถึงการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ของข้อมูลขนาดใหญ่ ข้อค้นพบประการสำคัญคือความรุ่งเรืองของศาสตร์ทางด้านข้อมูล ด้านหนึ่งหมายถึงความเจริญก้าวหน้าในการใช้เทคโนโลยี แต่อีกด้านหนึ่งอาจลดทอนความเป็นมนุษย์ เมื่อข้อมูลเหล่านี้ถูกนำไปใช้ในการสร้างนโยบายการจัดการการอพยพที่ก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมหรือสร้างอคติขึ้นกับผู้อพยพและผู้ลี้ภัย

คำสำคัญ: สื่อดิจิทัล, เทคโนโลยีดิจิทัล, วัฒนธรรมดิจิทัล, การอพยพย้ายถิ่นศึกษา, การอพยพย้ายถิ่น-ดิจิทัลศึกษา

บุศรินทร์ เลิศขวลิตสกุล (ปรด.สังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ, พ.ศ.2560; busarinl@nu.ac.th) ปัจจุบันดำรงตำแหน่งผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “บทสำรวจด้วยเรื่องครอบครัว เกษตรกรรม การอพยพย้ายถิ่น และการท่องเที่ยวในวัฒนธรรมดิจิทัล” ซึ่งได้รับงบประมาณสนับสนุนจากเงินรายได้คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ประจำปีงบประมาณ 2564

Media and Digital Technology in Migration towards Digital Migration Studies: From Supporting Roles in Migration to Inequalities in Mobility

Received: June 13, 2023 / Received in revised form: May 22, 2024 / Accepted: August 27, 2024

Busarin Lertchavalitsakul

Abstract

This article draws on documentary research to survey and review the literature on the phenomena of digital media and technology in migration. It is divided into three main topics: 1) integrative studies of media and migration, 2) digital communication and migration, and 3) digital migration studies, which include the aspects of epistemology, paradigm, methodology, and research ethics. The article reveals that migrants utilize digital media and technology in various ways related to their migration. These include using them as communication tools within migrant communities and between themselves and people in their countries of origin, for self-identification, virtual community building, and as platforms for political campaigns, leading to the emergence of diasporic media. Digital media is also identified as a significant factor in facilitating continuous migration. Meanwhile, states use digital media and technology to disseminate state ideologies for political and economic purposes, control human mobility, and manage migration. During the refugee/migrant crisis in Europe up to 2015, academics and researchers across multiple disciplines studied these phenomena, establishing digital migration studies as a distinct approach. This approach aims to illustrate the power relations involving various actors and the hierarchical access to digital media and technology in migration. It also questions the access to, and benefits derived from big data, including the rise of data science. On one hand, data usage demonstrates the progress of technological development. On the other hand, it dehumanizes migrants by treating them as data points for policy making in migration management, which creates inequality and prejudice against migrants and refugees.

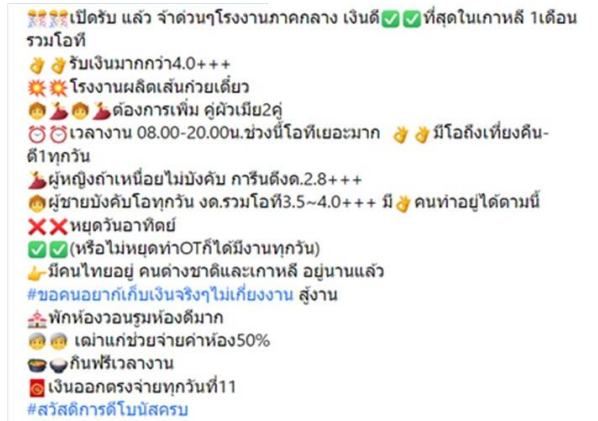
Keywords: Digital Media, Digital Technology, Digital Culture, Migration Studies, Digital Migration Studies

Busarin Lertchavalitsakul (Ph.D. in Social Sciences, University of Amsterdam, the Netherlands, 2017; Email: busarinl@nu.ac.th) is currently an assistant professor at the Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Social Sciences, Naresuan University.

This article is part of the research project titled “Literary Survey on Family, Agriculture, Migration, and Tourism in Digital Culture,” funded by the Faculty of Social Sciences at Naresuan University through the fiscal year B.E.2564’s supporting budget.

บทนำ

วัฒนธรรมดิจิทัลในการอพยพย้ายถิ่น



ภาพที่ 1 สกรีนข้อความกลุ่มเฟซบุ๊ก “หางานในเกาหลี ฝันน้อยน่ารัก”
ที่มา: บุศรินทร์ เลิศขวลิตสกุล (2 พฤษภาคม 2565)

ภาพข้างต้นคือข้อความที่สมาชิกเพจเฟซบุ๊กโพสต์ตำแหน่งงานในเกาหลี ณ วันที่ 28 เมษายน 2565 โพสต์นี้ไม่ได้กระจายข่าวสารถึงคนที่อาศัยอยู่ในเกาหลีเท่านั้น แต่ยังรวมถึงคนไทยในประเทศไทยและที่อื่นที่เห็นโอกาสในการหารายได้และหาหนทางในการย้ายถิ่นไปยังเกาหลี สอดคล้องกับธนัยทาเจริญศักดิ์ (Tajaroensuk, 2018) ที่เสนอว่าคนไทยในเกาหลีและคนที่ต้องการเดินทางไปเกาหลีต่างใช้โซเชียลมีเดียเป็นช่องทางการเผยแพร่และติดตามข้อมูลข่าวสารเรื่องงาน และทิศทางของรัฐบาลเกาหลีเกี่ยวกับมาตรการในการจัดการคนเข้าเมืองรวมถึงบริษัทจัดหางานหรือนายหน้าทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ต่างก็ใช้ช่องทางนี้ในการเผยแพร่ข้อมูล ในอีกด้านหนึ่ง การใช้เฟซบุ๊กได้กลายเป็นช่องทางสนับสนุนการย้ายถิ่นระหว่างประเทศ (International Migration) ของคนไทยในฐานะแรงงานข้ามชาติ (Transnational Laborer) ซึ่งอาจเป็นการย้ายถิ่นที่ไม่ถูกกฎหมาย (Illegal/ Undocumented Migration) หรือการย้ายถิ่นแบบไม่ปกติ (Irregular Migration) ดังที่ยกตัวอย่างข้างต้น ซึ่งตอกย้ำว่าสื่อดิจิทัลส่งเสริมให้มีการย้ายถิ่นมากขึ้นหรือสร้างเครือข่ายการย้ายถิ่น (migration

network) ให้แข็งแรง (Dekker & Engbergesen, 2014; Dekker et al., 2015) นอกจากนี้ สื่อดิจิทัลได้กลายปัจจัยหนึ่งที่ตอบคำถามของนักวิชาการด้านย้ายถิ่นศึกษาว่าเหตุใดคนจึงยังย้ายถิ่นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการย้ายถิ่นระหว่างประเทศที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นกว่าที่คาดการณ์ไว้ (IOM, 2019) และโซเชียลมีเดียได้เข้ามาแทนที่สื่อดั้งเดิมหรือการพึ่งพานายหน้าจัดหางาน (Kim, 2017, p.8)

อีกตัวอย่างหนึ่ง เว็บไซต์สถิติสดตา (Statista, 2022) รายงานว่าในยุคดิจิทัลได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ให้กับคนในยุคปัจจุบัน โดยการใช้แอปพลิเคชันหาคู่ได้กลายเป็นช่องทางสำคัญ ทั้งได้คาดการณ์ว่าจำนวนผู้ใช้บริการหาคู่ออนไลน์จะสูงถึง 280 ล้านคนในปี 2024 โดย 113 ล้านคนในจำนวนดังกล่าวเป็นผู้ใช้บริการจับคู่ (Match Making) ขณะอีก 70 ล้านคนต้องการความสัมพันธ์ที่ไม่จริงจัง (Casual Relationship) ตัวเลขดังกล่าวสะท้อนถึงการพึ่งพาการสื่อสารดิจิทัลในการหาคนรู้ใจ คู่รัก หรือนำไปสู่การแต่งงานของคนที่ไม่ได้เจอกันในทางกายภาพหรือคนที่อยู่ต่างแดน จนเกิดการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมและมีแนวโน้มไปสู่การย้าย

ถิ่นอันเนื่องจากการแต่งงาน (Marriage Migration) หรือสร้างความสัมพันธ์ข้ามพรมแดน สอดคล้องกับวิลาลินี พนานครทรัพย์ (Pananakhonsab, 2016) ที่กล่าวว่า การใช้แอปพลิเคชันออนไลน์นำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์ข้ามวัฒนธรรม (Cross-Cultural Relationship) ตั้งแต่พูดคุยเพื่อรู้จักนิสัยใจคอ และการใช้เทคโนโลยีในการรักษาความสัมพันธ์ทางไกลสำหรับคู่รักที่ไม่ได้อยู่ด้วยกัน (วรมน สินสุวรรณ, 2562) ตลอดจนความนิยมในการใช้แพลตฟอร์มบริการหาคู่เพื่อทำความรู้จักและพัฒนาความสัมพันธ์เพื่อหาคู่ชีวิต (Dekker & Engbersen, 2014) ซึ่งพบว่าผู้ใช้บริการเป็นประชากรที่มีความหลากหลายทางเพศ และมีรสนิยมทางเพศที่เสรีมากกว่าคนที่ไม่พึ่งพาแอปพลิเคชัน หรือคนที่มีเป้าหมายในการใช้ที่มากกว่าแค่การหาคู่เพียงประการเดียว การสื่อสารผ่านสมาร์ตโฟนและแอปพลิเคชันวิดีโอคอล (VDO call) ช่วยแรงงานข้ามชาติที่มีครอบครัวในการดำรงความสัมพันธ์ของสมาชิกที่ไม่ได้อยู่ในพื้นที่ทางกายภาพเดียวกัน (Komito, 2011, pp.1081-1082; วรมน สินสุวรรณ, 2562) และการสื่อสารเพื่อแสดงบทบาทพ่อแม่หรือผู้ปกครองที่ดีของคนย้ายถิ่นโดยเฉพาะกลุ่มแรงงาน ที่มากกว่าการส่งเงินกลับบ้าน (Kim, 2017; Demirsu, 2022)

ที่พัฒนาไปกว่าการใช้แพลตฟอร์มคือการที่เทคโนโลยีดิจิทัลในรูปแบบนวัตกรรมถูกนำมาใช้ในการจัดการและควบคุมการอพยพย้ายถิ่น เช่น การใช้เทคโนโลยีไบโอเมทริกซ์ (Biometrics) ในการวัด วิเคราะห์ และมีปฏิบัติการต่อลักษณะทางกายภาพของบุคคล เช่น ลายนิ้วมือ ม่านตา รูปทรงหน้าเสียง โครงสร้างมือ (Hand Geometry) หรือคุณสมบัติทางเรขาคณิตของมือ เช่น ความยาวหรือขนาดของมือ และดีเอ็นเอ (DNA) ในการคัดกรองผู้คนที่เดินทางข้ามแดนระหว่างประเทศ (Madianou, 2019, P.583) แนวทางนี้เกิดขึ้นตั้งแต่เกิดวินาศกรรมในวันที่ 11 กันยายน 2001 หรือ 9/11 ที่เชื่อมโยงกับการก่อการร้ายข้ามชาติ (Transnational Terrorism) รวมถึงการใช้สื่อในการติดต่อและเผยแพร่อุดมการณ์ทางการเมืองที่มีอิทธิพลในการปฏิบัติการข้ามพรมแดน (Karim, 2003, P.15) ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการควบคุมและตรวจตราชายแดน และการเดินทางเข้าออกของผู้คนทางอากาศ การใช้เทคโนโลยี

และนวัตกรรมดิจิทัลในการคัดกรองผู้ต้องสงสัยยังถูกนำมาใช้ในท่าอากาศยานทั่วโลก รวมถึงการควบคุมอาชญากรรมข้ามชาติประเภทอื่นด้วย เช่น การเข้าเมืองผิดกฎหมายและการลักลอบขนยาเสพติดข้ามแดน (Kloppenborg, 2013; Madianou, 2019) การใช้เทคโนโลยีดังกล่าวก่อให้เกิดข้อวิพากษ์ว่าเป็นการเลือกปฏิบัติที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาอิสลามจากเหตุการณ์ 9/11 (Karim, 2003, p.15) เช่นการใช้เครื่องมือตรวจตราสอดส่องไปถึงร่างกายและการแต่งกายของผู้หญิงที่ปกปิดศีรษะ ใบหน้า หรือร่างกายในวัฒนธรรมมุสลิม (Hegde, 2019)

ตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นถึงบทบาทของเทคโนโลยีดิจิทัล (Digital Technology) ในรูปแบบอุปกรณ์ (Device) แพลตฟอร์ม (Platform) ในการสื่อสารและเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารดิจิทัล (Digital Information) ดังตัวอย่างที่กล่าวข้างต้น บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์ 2 ประการ

1) สำรวจและทบทวนงานศึกษาที่เกี่ยวข้องว่าสื่อและเทคโนโลยีดิจิทัลได้เข้ามาเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนที่มีต่อเทคโนโลยี จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมในชีวิตมนุษย์ปัจจุบันที่เรียกว่า “วัฒนธรรมดิจิทัล” (Digital Culture) ในบริบทของการอพยพย้ายถิ่นอย่างไร แคเธอรีน โกเมส (Gomes, 2018, P.8) ได้เสนอว่าสื่อดิจิทัลได้เปลี่ยนภูมิทัศน์ของการสื่อสารและมีบทบาทต่อการอพยพย้ายถิ่นมาอย่างเนิ่นนาน เพราะคนย้ายถิ่นนั้นมีความต้องการที่จะติดต่อกับครอบครัว เพื่อน หรือคนที่รู้จักอยู่ตลอด และสื่อดิจิทัลได้ทำให้ความต้องการนี้เกิดขึ้นได้ในเวลาที่พวกเขาต้องการหรือตรงกับเวลาจริงอย่างปัจจุบันขณะ (Real Time) อีกทั้งความหลากหลายของแพลตฟอร์มหรือแอปพลิเคชันบนเครื่องมือสื่อสารยังทำให้สามารถสื่อสารได้มากกว่าหนึ่งภาษา ช่วยให้เกิดการถ่ายทอดความคิด ทักษะ และอุดมการณ์ในสังคมวงกว้างทั้งในระดับชาติและนานาชาติ

2) บทความนี้ต้องการแสดงให้เห็นว่าสื่อและเทคโนโลยีดิจิทัลสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและเกิดความไม่เท่าเทียมขึ้นได้ในโครงสร้างทางสังคมที่มีเป้าหมายหรืออุดมการณ์ประการใดประการหนึ่ง

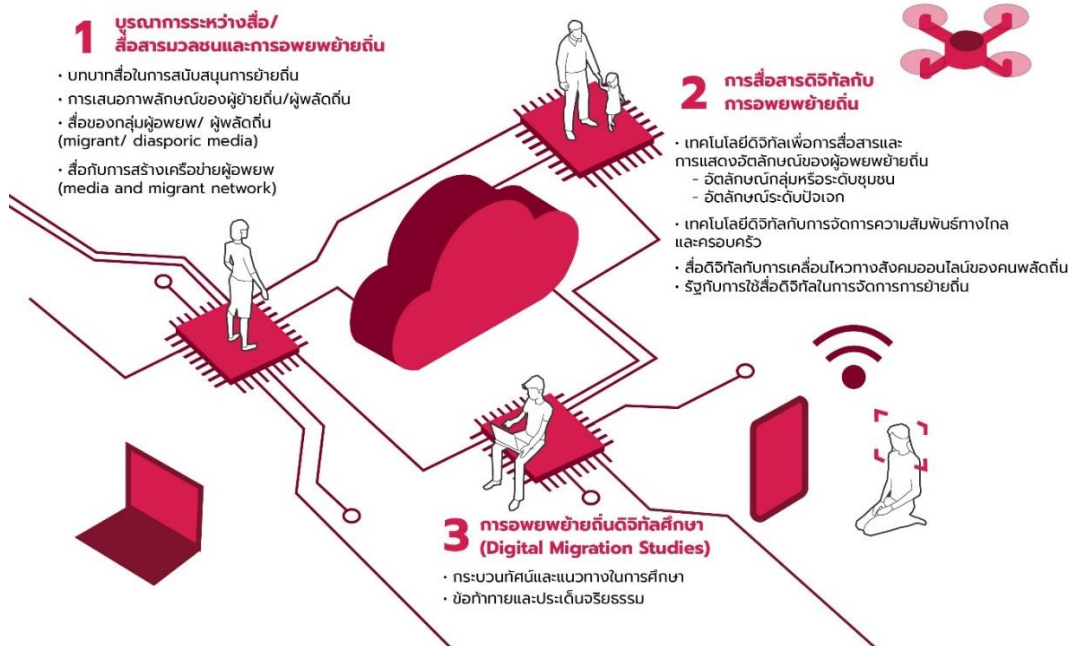
การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เป็นแนวทางหลักของการศึกษาค้นคว้า ซึ่งเป็นวิธีวิจัยหนึ่งที่รวบรวมข้อมูลให้เป็นระบบ ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นเอกสารในรูปงานเขียนเพียงประการเดียว (Mogalakwe, 2006) งานวิจัยนี้เริ่มต้นจากการหาข้อมูลสำคัญในการศึกษาได้แก่สื่อ การสื่อสาร และการอพยพย้ายถิ่น จากเอกสารทุติยภูมิ โดยผู้วิจัยกำหนดขอบเขตประเภทเอกสารให้จำกัดอยู่ที่หนังสือและบทความวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เพื่อตอบประเด็นหลักของการวิจัยในประเด็นความสัมพันธ์ของการศึกษาสื่อและการอพยพย้ายถิ่น จากการทบทวนในประเด็นดังกล่าวทำให้พบความเปลี่ยนแปลงด้านการสื่อสาร ได้แก่ เทคโนโลยีดิจิทัลที่เข้ามามีบทบาทในสังคมและการอพยพย้ายถิ่นในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการย้ายถิ่นในประเทศและระหว่างประเทศ และการย้ายถิ่นแบบสมัครใจและไม่สมัครใจ จนพบแนวทาง “การอพยพย้ายถิ่นดิจิทัลศึกษา” (Digital Migration Studies) ที่ได้รับอิทธิพลจากกระบวนทัศน์ทางสังคมศาสตร์ได้แก่แนวทางวัตถุนิยม (Materiality Turn) ที่ครอบคลุมถึงเครือข่ายทางสังคมทั้งที่เป็นมนุษย์และอมนุษย์ (Non-Human) เช่น เทคโนโลยีและปฏิบัติการของเทคโนโลยี ตลอดจนสิ่งของที่จับต้องได้ ไม่ว่าจะเป็นอุปกรณ์การสื่อสาร แพลตฟอร์มการสื่อสาร ข้อมูลไบโอเมตริกซ์ (Biometrics) ตลอดจนโครงสร้างพื้นฐานบริเวณชายแดนที่สนับสนุนและเป็นอุปสรรคในการอพยพหรือเคลื่อนย้ายเพื่อรักษาความมั่นคงของ

รัฐ (Youkhana, 2017; Madianou, 2019; Leurs & Smets, 2018; Chouliraki & Georgiou, 2019; Ponzanesi, 2019; Leurs & Wittebom, 2021) ที่ครอบคลุมถึง การวิจัยเอกสาร จึงทำให้เห็นถึงบูรณาการการศึกษาด้านสื่อและการอพยพย้ายถิ่น โดยเฉพาะบทบาทของเทคโนโลยีที่ส่งผลและมีอิทธิพลต่อสาเหตุ แรงจูงใจ และผลที่ตามมาของการอพยพย้ายถิ่นทั้งในกรอบระยะเวลานั้นและระยะยาว

การวิจัยเอกสารนี้ประกอบด้วย 3 ประเด็นหลัก ดังนี้

1) บูรณาการการศึกษาระหว่างการอพยพย้ายถิ่นและการสื่อสาร 2) บทบาทของสื่อในการอพยพย้ายถิ่นใน 3 มิติหลัก *มิติแรก* บทบาทสื่อในการสนับสนุนการย้ายถิ่นและการเสนอภาพลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่น/พลัดถิ่น *มิติที่สอง* สื่อของกลุ่มผู้อพยพ/ผู้พลัดถิ่น (Migrant/ Diasporic Media) และ*มิติที่สาม* สื่อกับการสร้างเครือข่ายผู้อพยพ 3) บทบาทของสื่อและเทคโนโลยีดิจิทัลในการอพยพย้ายถิ่นที่พัฒนาไปสู่ “การอพยพย้ายถิ่นดิจิทัลศึกษา” (Digital Migration Studies) ที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการเมืองของการใช้สื่อและเทคโนโลยีดิจิทัลในการอพยพย้ายถิ่นและการใช้ข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) โดยรัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการใช้สื่อและการนำเสนอข้อมูลของงานวิจัยและการศึกษาที่เชื่อมโยงกับข้อวิพากษ์ในทางวิธีวิทยา ระเบียบวิธีวิจัย และจริยธรรมในการวิจัย ดังที่ปรากฏในแผนผัง

แผนผัง: กรอบแนวคิดและประเด็นจากการวิจัยเอกสาร การสื่อสารและเทคโนโลยีดิจิทัลในการอพยพย้ายถิ่น



ผลการศึกษา

1. การบูรณาการระหว่างสื่อ/สื่อสารมวลชน และการอพยพย้ายถิ่นศึกษา

ส่วนนี้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของสื่อซึ่งเป็นทั้งสื่อดั้งเดิมและสื่อออนไลน์กับการอพยพย้ายถิ่น การย้ายถิ่นนั้นเป็นการศึกษาที่รวมศาสตร์ที่หลากหลาย (Brettell & Hollifield, 2015) แต่อาจไม่ได้มีมิติการสื่อสารหรือสื่อสารมวลชนเข้าในการศึกษาการย้ายอพยพย้ายถิ่นก่อนช่วงทศวรรษ 2000 ดังนั้นนักวิชาการด้านสื่อและด้านการย้ายถิ่นอาจไม่ได้มีวัตถุประสงค์ตั้งต้นที่จะเชื่อมศาสตร์หรือการศึกษาข้ามศาสตร์ แต่ปรากฏการณ์ทางสังคมกระตุ้นให้นักวิชาการเริ่มบูรณาการการศึกษาสื่อกับการอพยพย้ายถิ่นในเวลาต่อมา ดังที่ปรากฏในหนังสือ *Media and migration: Construction of mobility and difference* (2001) ร่วมบรรณาธิการโดยรัสเซล คิง และแนนซี วัตต์ (King & Wood, 2001) ในช่วงเวลาเดียวกัน การ์ิม เอ็ช การ์ิม (Karim, 2003, p.7) ชี้ให้เห็นถึงการทำงานของสื่อกับการย้ายถิ่นผ่านแนวคิดสถานะข้ามชาติ (transnationality) จาก

กรณีที่เจ้าอาณานิคมในช่วงศตวรรษที่ 19 ได้เข้าไปตั้งสำนักข่าวรายงานสถานการณ์ในพื้นที่ที่เข้าไปปกครองเพื่อสื่อสารกลับไปยังประเทศเจ้าอาณานิคม เช่น สำนักข่าวอวา (Havas) หรือสำนักข่าวเอเอฟพี (Agence France-Presse: AFP) ของประเทศฝรั่งเศส ตั้งสำนักงานในปี 1844 สำนักข่าวรอยเตอร์ (Reuters) ของอังกฤษ ในปี 1847 และสำนักข่าวโวลฟ์ (Wolff) ของเยอรมนีในปี 1849 การสื่อสารเหล่านี้เป็นผลพวงจากการพัฒนาด้านการสื่อสารทางไกล ไม่ว่าจะเป็นโทรเลข โทรศัพท์ และการเดินทางทางไกลเพื่อตอบสนองความเป็นเมืองที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ปกครองของเจ้าอาณานิคม (Colonial Metropolis) ขณะที่ข้อมูลข่าวสารในเวลานั้นมักจะเป็นการไหลจากทิศทางของโลกอาณานิคมไปสู่พื้นที่ได้ปกครองเป็นหลัก และให้ภาพความเป็นตะวันออก (Oriental) กับสังคมที่ถูกปกครอง

การ์ิม (Karim, 2003) กล่าวว่าการบูรณาการของศาสตร์ทั้งสองนั้นมีมาก่อนยุคพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศหรือในยุคโลกาภิวัตน์ อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์การไหลเวียนของ

ผู้คน สื่อและเทคโนโลยีเกิดขึ้นชัดเจนหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การอพยพย้ายถิ่นและเคลื่อนย้ายของผู้คนเห็นได้ชัดมากขึ้น เนื่องจากความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีการสื่อสารและคมนาคม นำไปสู่การสร้างชุมชนและอัตลักษณ์ใหม่ของคนอพยพและคนพลัดถิ่น (Appadurai, 1990) ทำให้เกิดการศึกษาจากมุมมองการอพยพย้ายถิ่นและการสื่อสารมากขึ้น จากการสำรวจวรรณกรรม ผู้เขียนพบประเด็นของการบูรณาการศาสตร์ 3 มิติ ดังนี้ 1) บทบาทสื่อในการสนับสนุนการย้ายถิ่นและเสนอภาพลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่น/พลัดถิ่น 2) สื่อของกลุ่มผู้อพยพ/ผู้พลัดถิ่น (Migrant/ Diasporic Media) และ 3) สื่อกับการสร้างเครือข่ายผู้อพยพ (Migrant Network)

1.1 บทบาทสื่อในการสนับสนุนการย้ายถิ่นและเสนอภาพลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่น/ผู้พลัดถิ่น

นอกจากภาพความเป็นตะวันออก (Oriental) ที่สื่อของเจ้าอาณานิคมได้สร้างภาพแทน (Representation) ให้กับพื้นที่ทางไกลอย่างแอฟริกาและเอเชียแล้ว (Karim, 2003, p.7) รัสเซล คิง และแนนซี วู้ด (King & Wood, 2001) กล่าวว่าสื่อยังทำหน้าที่โดยอ้อมในการสนับสนุนหรือกระตุ้นให้เกิดการย้ายถิ่น จากการนำเสนอภาพแทนความจริงของโลกตะวันตกหรือประเทศที่เจริญแล้วหรือวิถีชีวิตแบบตะวันตกดึงดูดคนให้ต้องการย้ายถิ่นจากประเทศกำลังพัฒนาสู่ประเทศพัฒนา ขณะที่ในช่วงก่อนปี 2000 แนวทางการศึกษาการย้ายถิ่นยังไม่ค่อยสนใจบทบาทของสื่อที่ส่งผลต่อการย้ายถิ่นมากนัก แม้ว่า จะมี 2 ประเด็นหลักที่งานวิจัยในขณะนั้นควรสนใจ คือ 1) ประสบการณ์และพฤติกรรมของผู้อพยพ/ย้ายถิ่น และ 2) ข้อมูลข่าวสารที่เป็นฐานในการตัดสินใจต่อการอพยพย้ายถิ่น แต่คำถามบางประการไม่ได้ถูกศึกษาเชิงลึก (Investigate) เช่น อะไรคือแหล่งข้อมูลข่าวสารในการสนับสนุนการย้ายถิ่น ซึ่งอาจจะมีข้อมูลปรากฏแต่ไม่ได้มีการศึกษาอย่างเป็นระบบ รวมถึงผู้อพยพย้ายถิ่นรับข้อมูลข่าวสาร หรือมีข้อมูลถึงสถานที่ที่พวกเขาจะย้ายถิ่นไปอยู่อย่างไร เป็นต้น

ขณะที่สื่อในประเทศปลายทางของการย้ายถิ่นนำเสนอภาพ “ความเป็นอื่น” (Otherness) หรือ “ภัย”

(Threat) ต่อสังคม สะท้อนอุดมการณ์การเหยียดผิว (Racism) เช่นการนำเสนอภาพลักษณ์ของผู้ลี้ภัย (Refugee) หรือผู้ขอพักพิง (Asylum Seeker) ของสื่ออังกฤษในช่วงปี 1990-1995 ที่ใช้ภาษาสร้างอคติ เช่น คำว่า “bogus” และ “phoney” ที่หมายถึงความไม่จริงแท้ ควบคู่ไปกับนโยบายของรัฐบาลอังกฤษในการพิจารณาผู้ลี้ภัยหรือผู้ขอพักพิงในขณะนั้น (Kaye, 1998 as cited in King & Wood, 2001, p.6) อีกตัวอย่างหนึ่งของการศึกษาโดยนักวิชาการด้านสื่อสารมวลชนที่สะท้อนการใช้ภาษาที่หมายถึงคนในอาณานิคมฝรั่งเศสในบริเวณแอฟริกาเหนือ ที่สะท้อนอัตลักษณ์ลูกผสม (hybrid) ดังคำว่า “beur” ซึ่งหมายถึงอัตลักษณ์ของคนเชื้อสายแอฟริกันในฝรั่งเศสที่ติดตามพ่อแม่ซึ่งเป็นกลุ่มผู้อพยพรุ่นแรกเข้ามาตั้งแต่ยังเป็นเด็ก หรือคนรุ่นที่เกิดจากพ่อแม่อพยพในฝรั่งเศสหรือผู้อพยพรุ่นที่ 2 ภาษาดังกล่าวได้ถูกผลิตซ้ำโดยสื่อมวลชน ภาพยนตร์ รายการโทรทัศน์ และดนตรีและเพลง จนพัฒนากลายเป็นสื่อประเภทหนึ่ง (Genre) ที่สร้างภาพแทนอัตลักษณ์ของผู้อพยพ/พลัดถิ่นขึ้นมา เช่น ภาพยนตร์ที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับกลุ่มผู้อพยพชาวแอฟริกันเหนือหรือมีตัวละครเหล่านี้ปรากฏในสื่อก็ถูกจัดเป็นประเภท Beur (Beur Genre) (King & Wood, 2001, p.4)

รัสเซล คิง และแนนซี วู้ด (King & Wood, 2001) สรุปว่าการศึกษาที่บูรณาการทั้ง 2 ศาสตร์นั้นใช้แนวทางชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) และใช้กรอบแนวคิดหลังอาณานิคม (Postcolonial) นำเสนอเรื่องราวของคนอพยพ/พลัดถิ่นที่มีสถานะชายขอบเป็นตัวหลักในการศึกษา ซึ่งรวมถึงผู้หญิงชนกลุ่มน้อย ผู้อพยพ ผู้ลี้ภัย กลุ่มคนพลัดถิ่น และนำเสนออัตลักษณ์ของคนกลุ่มหลังที่มีลักษณะลูกผสมและข้ามชาติ (transnational) และงานวิจัยในบริบทไทย ปรีดา นักร (2559) ศึกษาการรายงานของสื่อต่างประเทศเกี่ยวกับแรงงานโรฮิงญาที่ถูกปราบปรามโดยทหารเมียนมา โดยสรุปว่าสื่อต่างประเทศมีจุดยืนทั้งสนับสนุนในการให้ความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรม เช่น สื่อจากมาเลเซียและอินโดนีเซีย ขณะที่ สื่ออย่างออสเตรเลียกลับปฏิเสธให้ความช่วยเหลือเนื่องจากนโยบายคนเข้าเมืองในช่วงเวลาดังกล่าว หรือทำที่แบ่งรับแบ่งสู้ของรัฐบาลไทยที่เสนอโดยสื่อไทย ส่วนสื่ออังกฤษมีการสื่อสารด้วยท่าที

เห็นใจชาวโรฮิงญาที่ถูกเอารัดเอาเปรียบในขบวนการค้ามนุษย์ ส่วนสื่อเมียนมากลับมีการสื่อสารหลายมุมมอง แต่หลีกเลี่ยงที่จะพูดถึงสาเหตุที่ชาวโรฮิงญาต้องลี้ภัยออกนอกประเทศอย่างตรงไปตรงมา

1.2 สื่อของกลุ่มผู้อพยพ / ผู้พลัดถิ่น (migrant/ diasporic media)

การใช้สื่อในกลุ่มผู้อพยพ/ผู้พลัดถิ่นหรือการผลิตสื่อของคนเหล่านี้ได้รับการนิยามว่าเป็น “สื่อพลัดถิ่น” (Diasporic Media) ซึ่งมีกลุ่มผู้บริโภคหลักเป็นผู้อพยพหรือพลัดถิ่น เป็นอีกหัวข้อที่มีการศึกษาในช่วงแรก สื่อพลัดถิ่นเป็นสื่อดั้งเดิม คือสิ่งพิมพ์ สถานีวิทยุ และรายการโทรทัศน์ที่ถ่ายทอดผ่านจานดาวเทียม สื่อพลัดถิ่นสะท้อนความเป็นพื้นที่นามธรรมหรือชุมชนจินตกรรม (Imagined Community) ที่นำเสนออัตลักษณ์หรือวัฒนธรรมของกลุ่มคนในพื้นที่หรือสังคมใหม่ (embedding identity in the dominant space) ช่วยสร้างความผูกพันและสำนึกความเป็นเจ้าของ (Sense of Belonging) ในบ้านหลังใหม่ อีกทั้งสอดแทรกความรู้สึกโหยหาหรือคิดถึงบ้านเกิดเมืองนอน (King & Wood, 2001, p.19) สื่อพลัดถิ่นจึงตอกย้ำกรอบแนวคิดสถานะข้ามชาติ (มาโนช ชุ่มเมืองปัก, 2562) ขณะเดียวกันองค์กรพัฒนาเอกชนหรือองค์กรไม่แสวงผลกำไรที่เคลื่อนไหวประเด็นเกี่ยวกับผู้ลี้ภัยหรือผู้พลัดถิ่น เป็นอีกแหล่งหนึ่งในการสื่อสารเรื่องราวเกี่ยวกับผู้อพยพ/ผู้พลัดถิ่นด้วย โดยให้กลุ่มคนเหล่านี้สื่อสารออกมาด้วยตนเอง เพื่อลดทอนน้ำหนักของสื่อกระแสหลัก สื่อผู้อพยพ/ผู้พลัดถิ่นจึงแสดงให้เห็นถึงแรงขับเคลื่อนของโลกาภิวัตน์ หรือการรื้อหรือทำลายเขตแดนรัฐชาติ (De-Territorialization) และสร้างเขตแดนใหม่ขึ้นมา (Re-Territorialization) (King & Wood, 2001, p.19)

แม้สื่อของกลุ่มผู้อพยพ/พลัดถิ่นส่วนใหญ่เป็นการใช้ช่องทางเล็ก ๆ และกระจายกระจาย แต่ก็พยายามแสวงหาเทคโนโลยีใหม่ ๆ ในการเข้าถึงผู้รับสื่อ (Audience) ให้ทั่วถึงและขยายการครอบคลุมอย่างต่อเนื่อง เช่น การถ่ายทอดผ่านสัญญาณดาวเทียม การสื่อสารของกลุ่มคนพลัดถิ่นทั้งการผลิตและบริโภค

สื่อในประเทศพัฒนาแล้วจะกระจุกตัวในชุมชนของคนพลัดถิ่นเมือง เนื่องด้วยการเข้าถึงของเทคโนโลยีที่มากกว่า และเมืองมีลักษณะของการอยู่ร่วมกันของผู้คนหลากหลายที่มา (Cosmopolitan) ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของคนหลากหลายกลุ่ม จึงเกิดการสื่อสารระหว่างกลุ่มคนพลัดถิ่นข้ามกลุ่มทั้งในระดับชุมชน (Local) ระดับชาติ (National) และระดับข้ามชาติ (Transnational) (Bailey et al., 2007) มีเรีย ยอร์ยิว (Georgiou, 2007) เสนอว่าสื่อของกลุ่มผู้อพยพ/พลัดถิ่นเป็นพื้นที่ของการแสดงออกในชีวิตประจำวันที่เป็นการเมืองเชิงอัตลักษณ์ (Identity Politics) ในสังคมปลายทางการอพยพ ขณะเดียวกันสื่อของกลุ่มคนพลัดถิ่นทำให้ขอบเขตการผลิตและการบริโภคสื่อของกลุ่มคนพลัดถิ่นพัวพันกัน คือผู้ผลิตและผู้บริโภคอาจเป็นกลุ่มเดียวกันหรือใช้พื้นที่เดียวกัน

สื่อพลัดถิ่นยังเปิดให้คนสร้างพื้นที่แห่งโอกาส ทำให้ความเป็นท้องถิ่นหลากหลายพื้นที่ได้รับการส่งผ่านและแบ่งปันประสบการณ์ การสื่อสารข้ามชาติของกลุ่มคนเหล่านี้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการแลกเปลี่ยนเรื่องเล่า ความทรงจำ และประสบการณ์อันหลากหลาย สิ่งเหล่านี้ได้กลายเป็นความมั่นคงทางภาววิทยา (Ontological Security) ที่เชื่อมต่อระหว่างชุมชนหรือท้องถิ่น และสร้างความเข้มแข็งในการแสดงอัตลักษณ์และความผูกพันหรือการเป็นเจ้าของ (Tsagarousianou & Retis, 2019, Pp.5-6) ขณะที่การศึกษาสื่อของคนพลัดถิ่นได้รับอิทธิพลของกระบวนทัศน์หลังโครงสร้างนิยม (Post-Structuralism) หรือหลังสมัยใหม่ นิยม (Post-Modernity) และวัฒนธรรมศึกษา (Cultural Studies) ผสมกับแนวคิดโลกาภิวัตน์และหลังอาณานิคม (Post-Colonial) ที่ทำให้การศึกษาสื่อคนพลัดถิ่นขยายตัวอย่างกว้างขวาง

1.3 สื่อกับการสร้างเครือข่ายผู้อพยพ (media and migrant network)

เมื่อเทคโนโลยีการสื่อสารเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างสื่อพลัดถิ่นที่สมาชิกแต่ละคนใช้เป็นพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และการสร้างเครือข่ายทางสังคม (Social Networking) สื่อของคนพลัดถิ่นจึงมีพัฒนาการล่อไป

กับเทคโนโลยีการสื่อสาร รวมถึงสื่อและเทคโนโลยีดิจิทัล และทำให้การสร้างเครือข่ายการย้ายถิ่นแข็งแกร่งขึ้น ต่างจากก่อนการพัฒนาของเทคโนโลยีที่ผู้อพยพหรือผู้พลัดถิ่นยังพึ่งพาโทรศัพท์ทางไกลและการส่งเงินกลับบ้านผ่านนายหน้า เช่น ที่ปรากฏในงานศึกษาแรงงานข้ามชาติชาวลาวในจังหวัดขอนแก่น โดยภัทรา วรลักษณ์ และมณีนัย ทองอยู่ (2560) งานนี้เสนอว่าสื่อโซเชียลทำให้เกิดการไหลเวียน (flow) ของข้อมูลจากผู้ส่งและผู้รับสารได้หลากหลายทิศทาง ขณะที่การให้นิยามต้นทางหรือปลายทางว่าใครเป็นผู้รับและผู้บริโภคสื่อมีความท้าทายมากขึ้น โรซา สกาเรอาโน และเจสสิกา เรทิส (Tsagarousianou & Retis, 2019) กล่าวว่าสื่อได้กลายเป็นโครงสร้างพื้นฐานในกระบวนการเล่าเรื่อง การพูดถึงราก (Root) เส้นทาง (Route) และสำนึก (Conscious) ของการเป็นคนพลัดถิ่น และตั้งคำถามเกี่ยวกับแนวคิด “สถานที่” (Place) ของบ้านเกิดและการอยู่ในสังคมใหม่ รวมถึงแนวคิด “พื้นที่” (Space) ทั้งในแง่นามธรรม (Abstract) และเสมือนจริง (Virtual) สื่อออนไลน์ได้กลายเป็นโครงสร้างพื้นฐานเชิงเครือข่าย (Networked Infrastructure) เป็นแหล่งไหลเวียนของความคิด ข้อมูลข่าวสาร และทรัพยากร นำไปสู่การเคลื่อนย้ายที่เชื่อมต่อถึงกัน (Mediated Mobility)

สื่อออนไลน์จึงเป็นประเด็นที่มีการศึกษาในแวดวงนักวิชาการการอพยพย้ายถิ่น โดยมองว่าผู้อพยพนั้นใช้ประโยชน์จากสื่อออนไลน์อย่างไร เช่น ลี โคมิตะ (Komito, 2011) ศึกษาการใช้เฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ และเฟรนด์สเตอร์ (Friendster) ของผู้อพยพจากโปแลนด์และฟิลิปปินส์ในประเทศไอร์แลนด์ และเสนอว่าแรงงานย้ายถิ่นทั้ง 2 กลุ่มเห็นสื่อเป็น “ชุมชนเสมือน” (Virtual Community) โดยผู้อพยพใช้สื่อออนไลน์ผ่านอุปกรณ์โดยเฉพาะโทรศัพท์มือถือในการสืบหาข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการย้ายถิ่น รวมถึงใช้ติดต่อสมาชิกแรงงานจากประเทศเดียวกันในพื้นที่ทางกายภาพเดียวกัน และเพื่อดำรงความสัมพันธ์กับคนจากประเทศต้นทางการย้ายถิ่น โคมิตะชี้ให้เห็นว่าการสื่อสารของคนกลุ่มนี้นิยมติดต่อผ่านสื่อออนไลน์ แต่พวกเขากลับไม่ได้ใช้สื่อเพื่อการปรับตัวหรือหลอมรวมให้เข้ากับสังคมปลายทางมากนัก (Komito, 2011, p.1084) แต่ที่แน่นอนคือ สื่อออนไลน์เป็นช่องทางในการขยาย

ความสัมพันธ์ส่วนตัว และการสร้างโอกาสให้พวกเขามีส่วนร่วมทางการเมืองและวัฒนธรรมผ่านกลุ่มพูดคุยหรือเวทีในการแลกเปลี่ยน

รีแอนเน เดคเคอร์ และ ก๊อตฟรายด์ อิงเบอร์เซน (Dekker & Engbergsson, 2014) ศึกษาการใช้สื่อออนไลน์ในกลุ่มผู้อพยพ 3 ประเทศ ได้แก่ บราซิล โมร็อกโก และยูเครน ที่อาศัยอยู่ในเมืองอัมสเตอร์ดัมและร็อตเตอร์ดัม ประเทศเนเธอร์แลนด์ โดยดูว่าการใช้สื่อออนไลน์ของกลุ่มคนเหล่านี้สนับสนุนให้เกิดการย้ายถิ่นระหว่างประเทศอย่างไร และส่งผลต่อการทำหน้าที่ของเครือข่ายผู้อพยพอย่างไร งานนี้สรุปว่าสื่อออนไลน์สนับสนุนการย้ายถิ่นระหว่างประเทศ 4 ด้านดังนี้ 1) สื่อออนไลน์สร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้อพยพกับครอบครัวและเพื่อนของผู้อพยพ 2) ทำให้ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นก่อนหน้านี้แน่นแฟ้นมากขึ้น 3) สื่อออนไลน์เป็นโครงสร้างพื้นฐานให้กับความสัมพันธ์ที่เพิ่งเริ่มต้น เช่น การเดทหรือสร้างความสัมพันธ์ออนไลน์ (Online Dating) 4) เป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารลับ ๆ เพื่อเอื้อให้การย้ายถิ่น อีกทั้งลดค่าใช้จ่ายหรือความเสี่ยงจากการย้ายถิ่นระหว่างประเทศจนทำให้คนอยากย้ายถิ่นมากขึ้น

รีแอนเน เดคเคอร์ และคณะ (Dekker et al., 2015) ดูอิทธิพลและหน้าที่ของสื่อออนไลน์ในเครือข่ายผู้อพยพจากบราซิล โมร็อกโก และยูเครน ในประเทศยุโรป 4 ประเทศ ได้แก่ เนเธอร์แลนด์ นอร์เวย์ โปรตุเกส และสหราชอาณาจักร โดยสนใจประเด็นการสื่อสารและข้อมูลออนไลน์ที่มีต่อกลุ่มคนที่ไม่ได้เป็นหรือยังไม่ได้เป็นผู้อพยพ (Non-Migrant) เพื่อดูว่าข้อมูลข่าวสารที่แลกเปลี่ยนบนสื่อออนไลน์นั้นนำไปสู่การตัดสินใจของคนที่ได้รับข้อมูลข่าวสารก่อนหน้านี้อย่างไร เดคเคอร์และคณะชี้ว่าคุณลักษณะบางประการของผู้ใช้สื่อของกลุ่มคนที่ไม่ได้ย้าย/ยังไม่ได้ย้ายถิ่นมีผลต่อการใช้สื่อออนไลน์ เช่น อายุ เพศ ระดับการศึกษา ตลอดจนการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต (Internet Penetration) และเทคโนโลยีในการสื่อสาร เช่น ยูเครนมีระดับการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตน้อยกว่าในบราซิลและโมร็อกโก และที่น่าสนใจคือ ประวัติศาสตร์หรือพัฒนาการการย้ายถิ่นของคนในแต่ละประเทศต้นทางมีความเป็นมาไม่เท่ากัน

ใน 3 กลุ่ม ผู้อพยพจากโมร็อกโกมีประสบการณ์การย้ายถิ่นเข้าสู่ประเทศยุโรปตะวันตกตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1960-1970 ขณะที่ผู้อพยพจากบราซิลเข้าสู่ทวีปยุโรปถือเป็นปรากฏการณ์ใหม่เงื่อนไขนี้ทำให้ผู้อพยพกลุ่มแรกมีประสบการณ์ใช้เทคโนโลยีในการสื่อสารระหว่างคนที่ย้ายถิ่นและคนที่ไม่ได้ย้าย/ยังไม่ได้ย้ายถิ่นมากกว่า รวมถึงการใช้และประสบการณ์การใช้สื่อของคนที่มีความคิดหรือได้รับอิทธิพลจากเครือข่ายการย้ายถิ่นนั้นมีความค่อนข้างมาก ทำให้มีการเข้าถึงและใช้สื่อออนไลน์มากกว่าคนที่ไม่ได้สนใจหรือคิดที่จะย้ายถิ่น

2. การสื่อสารดิจิทัลกับการอพยพย้ายถิ่น

จากบทบาทของทั้งสื่อดั้งเดิมและสื่อออนไลน์ที่สัมพันธ์กับการอพยพย้ายถิ่นในฐานะปรากฏการณ์ทางสังคมและการศึกษาจากทั้งนักวิชาการด้านนิเทศศาสตร์ที่สนใจว่าสื่อสร้างภาพลักษณ์หรือภาพแทนความจริงของกลุ่มผู้อพยพ/พลัดถิ่นอย่างไร และนักสังคมศาสตร์ที่สนใจประเด็นการย้ายถิ่นเพื่อดูว่าการย้ายถิ่นเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องด้วยเงื่อนไขใด เทคโนโลยีการสื่อสารโดยเฉพาะโซเชียลมีเดียทำให้เกิดการศึกษาปรากฏการณ์ที่สัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง ในส่วนนี้ของบทความนำเสนอถึงบทบาทของสื่อดิจิทัลที่รวมถึงการใช้อุปกรณ์ซอฟต์แวร์ และแอปพลิเคชันสำหรับการสื่อสารออนไลน์หรือสื่อดิจิทัลในกระบวนการอพยพย้ายถิ่น โดยแบ่งออกเป็น 4 ประเด็นดังนี้ 1) เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการสื่อสารและการแสดงอัตลักษณ์ของผู้อพยพย้ายถิ่น แบ่งเป็นอัตลักษณ์ระดับกลุ่มและชุมชน และอัตลักษณ์ระดับปัจเจก 2) เทคโนโลยีดิจิทัลกับการจัดการความสัมพันธ์ทางไกลและครอบครัว 3) สื่อดิจิทัลกับการเคลื่อนไหวทางสังคมออนไลน์ของคนพลัดถิ่น และ 4) รัฐกับการใช้สื่อดิจิทัลในการจัดการการย้ายถิ่น

2.1 เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการสื่อสารและการแสดงอัตลักษณ์ของผู้อพยพย้ายถิ่น

ในการศึกษาสื่อดิจิทัลในการอพยพย้ายถิ่นศึกษานั้นมีงานที่ให้ความสนใจกับการใช้เทคโนโลยีและสะท้อนอัตลักษณ์ของกลุ่มผู้อพยพ/พลัดถิ่นในบริบทสถานะข้ามชาติ ไม่ว่าจะเป็น

กลุ่มผู้ลี้ภัย/ผู้ขอพักพิง แรงงานข้ามชาติ หรือกลุ่มคนที่ได้ย้ายไปพำนักรหรืออาศัยอยู่ในพื้นที่ปลายทางและมีการเคลื่อนไหวเชื่อมโยงกับบ้านเกิด งานเหล่านี้ใช้คำว่า “ผู้พลัดถิ่นดิจิทัล” (Digital Diaspora) (Brinkerhoff, 2009; Kperogi, 2012; Gajjala, 2019) ซึ่งให้ความหมายทั้งที่ใกล้เคียงกันและแตกต่างกัน แต่จุดร่วมกันคือใช้เครื่องมือหรือแพลตฟอร์มออนไลน์ในการสื่อสารเชื่อมโยงกันของสมาชิกในกลุ่ม และการสื่อสารข้ามพรมแดนรัฐ-ชาติเพื่อยึดโยงกับบ้านเกิดหรือต้นทางการย้ายถิ่น และการใช้เทคโนโลยีสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น ราดิกา กัจจาลา (Gajjala, 2019, pp.11-12) ใช้คำว่าผู้พลัดถิ่นดิจิทัลเพื่อหมายถึงประชากรพลัดถิ่นในระดับโลกที่ใช้อินเทอร์เน็ตในการเชื่อมต่อถึงกัน รวมถึงการใช้สื่อดิจิทัลของกลุ่มคนพลัดถิ่นที่มีปฏิสัมพันธ์และสนับสนุนให้คนทั่วโลกที่มีความสนใจหรือมีผลประโยชน์ร่วมกันในการสร้างความรู้สึกร่วมกันใน “พื้นที่เดียวกัน” (One Place) และรวมตัวกันในพื้นที่นี้ นำไปสู่การสร้างเครือข่ายที่เกิดจากการใช้สื่อด้วยอุปกรณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นคอมพิวเตอร์ ตั้งโต๊ะหรือโทรศัพท์มือถือ

2.1.1 อัตลักษณ์กลุ่มหรือระดับชุมชน

เจนนิเฟอร์ เอ็ม บริงเคอโฮฟฟ์ (Brinkerhoff, 2009) ศึกษาการเคลื่อนไหวสนับสนุนแนวคิดประชาธิปไตยบนอินเทอร์เน็ตของกลุ่มผู้พลัดถิ่นที่ได้รับผลกระทบจากการปกครองเผด็จการในประเทศบ้านเกิด และเพื่อการปรับตัวหรือผสมกลมกลืนเข้ากับสังคมปลายทางการย้ายถิ่น เธอพบว่าผู้อพยพ 5 กลุ่มจากอัฟกานิสถาน, คอพท์ (Copts) ในอียิปต์ หรือกลุ่มคนที่นับถือศาสนาคริสต์, โซมาเลีย เนปาล และทิเบตสร้างอัตลักษณ์จากชุมชนผู้อพยพ (Migrant Community) เป็นชุมชนคนพลัดถิ่น (Diaspora Community) โดยอาศัยสื่อดิจิทัลเพื่อเชื่อมโยงกับบ้านเกิดเมืองนอนทั้งในทางจิตวิทยา (Psychological Link) และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม นั่นคืออัตลักษณ์แบบลูกผสม (Hybrid Identity) ที่ไม่ได้มีลักษณะตายตัวและเป็นที่ยืดหยุ่น หากแต่มีการสร้างใหม่และผลิตซ้ำโดยสมาชิกหรือผู้ที่มีส่วนร่วมในชุมชนกายภาพและชุมชนออนไลน์ การแสดงอัตลักษณ์ดังกล่าวยังมาจากปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่มในรูปของการให้คำปรึกษาเชิงจิตวิทยาผ่านประสบการณ์

การย้ายถิ่นระหว่างประเทศที่สร้างความหมายในเชิงอารมณ์ที่ลึกซึ้ง (Brinkerhoff, 2009, p.33) ดังนั้น อัตลักษณ์ของกลุ่มผู้อพยพ/พลัดถิ่นจึงแสดงออกทั้งในระดับปัจเจกและชุมชน ด้วยข้อมูลหลากหลายทั้งวัฒนธรรมในที่ใหม่ที่มีการสื่อสารทั้งในภาษาของประเทศปลายทาง และจากการแปลเป็นภาษาของประเทศต้นทาง รวมถึงโอกาสในการทำธุรกิจอื่น ๆ ตลอดจนการเป็นพื้นที่หาคู่หรือการนัดพบเพื่อทำความรู้จักกันของคนในกลุ่ม (Brinkerhoff, 2009, p.48) ฟาโรก เพโรกิ (Kperogi, 2012) ศึกษาการใช้สื่อออนไลน์ของผู้พลัดถิ่นไนจีเรียในสหรัฐอเมริกา โดยใช้แนวคิดผู้พลัดถิ่นดิจิทัล ที่ผู้พลัดถิ่นไนจีเรียได้เคลื่อนไหวทางการเมืองในประเทศบ้านเกิดผ่านสื่อดิจิทัลสื่อสารกับคนระหว่างกลุ่มในประเทศปลายทาง การย้ายถิ่น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้พลัดถิ่นทางการเมือง ที่ไม่ได้รับสารจากหน่วยงานรัฐหรือสื่อกระแสหลักเท่านั้น แต่พวกเขาเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและได้กลายเป็นผู้รับสารที่กระตือรือร้น ทั้งยังเป็นผู้สร้างสารต่างตอบแทนข้ามชุมชน (Trans-Local Reciprocity)

ราติกา กัจจาลา (Gajjala, 2019) ศึกษาการเคลื่อนไหวของกลุ่มสตรีจากเอเชียใต้ที่อพยพไปอยู่ในประเทศตะวันตกและมีประวัติและประสบการณ์การใช้อินเทอร์เน็ตและโซเชียลมีเดียเชื่อมกันในระดับโลก ผู้หญิงจากภูมิภาคนี้มีอัตลักษณ์และมีสถานะที่หลากหลาย เช่น ผู้หญิงและผู้หญิงข้ามเพศ (Trans Women) ที่เป็นนักกิจกรรมเคลื่อนไหว ผู้ประกอบการ บล็อกเกอร์ หรือคนที่เรียกตนเองว่า “นักสตรีนิยมดิจิทัล” (Digital Feminist) เคลื่อนไหวในเวทีต่าง ๆ และเผยแพร่ข้อความและข้อมูลเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวผ่านแอปพลิเคชันเช่น ทวิตเตอร์ (Twitter / X) ทัมเบลอร์ (Tumblr) อินสตาแกรม (Instagram) วอตส์แอปป์ (WhatsApp) และเฟซบุ๊ก (Facebook) ที่ถือเป็น “พื้นที่สาธารณะดิจิทัล” (Digital Publics) ประเด็นหนึ่งที่กัจจาลาเสนอ คือกลุ่มคนพลัดถิ่นดิจิทัลในปัจจุบันมีอัตลักษณ์ที่หลากหลายจากประวัติศาสตร์การอพยพ เช่น คนที่ใช้เทคโนโลยีการสื่อสารที่อพยพไปอยู่ในประเทศโลกเหนือ (Global North) สร้างอัตลักษณ์ที่แตกต่างจากคนที่ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในช่วงกลางทศวรรษ 2000 หรือกลุ่มคนพลัดถิ่นชาวอินเดียที่มีประสบการณ์การย้ายถิ่นจนไปตั้งรกรากในประเทศอดีตอาณานิคม

ที่ในช่วงปี 1990 เป็นต้นมา รัฐบาลอินเดียเริ่มนโยบายเปิดเสรีทางเศรษฐกิจ ถูกหลาณรุ่นต่อมาได้ตัดสินใจย้ายไปทำธุรกิจในอินเดีย ดังนั้นคำว่า “คนพลัดถิ่น” จึงมีความหลากหลายและมีพลวัตกับสภาวะข้ามชาติ ซึ่งรวมถึงเครือข่ายของผู้บริโภคและการเคลื่อนไหว (Activism) ตลอดจนเครือข่ายทางศาสนา และการเคลื่อนย้ายของแรงงานและทุนข้ามชาติ (Gajjala, 2019, pp.3-5)

กัจจาลา (Gajjala, 2019, pp.6-7) ยังเห็นว่าความเป็นคนอินเดียพลัดถิ่นสะท้อนความไม่เท่าเทียม เช่น ความเป็นเพศชาย (Masculinity) และความเป็นเพศหญิง (Femininity) เห็นได้จากกรณีการย้ายถิ่นของคนอินเดียในช่วงแรกมักเป็นผู้ชาย เมื่อผนวกกับการไหลเวียนของเทคโนโลยีสารสนเทศในระบบโลกที่ทำให้อินเดียกลายเป็นพื้นที่หลักในการส่งออกคนที่มีความสามารถด้านเทคโนโลยีไปยังอุตสาหกรรมเทคโนโลยีที่ซิลิคอน แวลลีย์ (Silicon Valley) ซึ่งมีผู้ชายเป็นผู้เล่นหลัก จึงทำให้ผู้ชายเข้าสู่การสร้างตำแหน่งแห่งที่ในพื้นที่สาธารณะและพื้นที่สาธารณะออนไลน์ ตลอดจนโอกาสในการเลื่อนชั้นทางสังคม (upward social mobility) นอกจากนี้ ชนชั้น (class) วรณะ (caste) และการนับถือฮินดูซึ่งเป็นศาสนาหลักในสังคม ทำให้การศึกษาเกี่ยวกับผู้พลัดถิ่นดิจิทัลละเลยกลุ่มผู้หญิงในวรรณะดาลิต (Dalit) หรือจัณฑาลในพื้นที่สาธารณะดิจิทัลของคนอินเดียพลัดถิ่น หรือเมื่อพวกเขาอุปการกฎอยู่ในพื้นที่สาธารณะ แต่กลับไม่ได้รับการบ่งบอกถึงอัตลักษณ์ด้านวรรณะและประวัติความเป็นมา ทำให้ดูราวกับว่าผู้กระทำการในพื้นที่สาธารณะเป็นเพียงคนในวรรณะสูงและนับถือฮินดูที่สะท้อนอัตลักษณ์ชาติ (Gajjala, 2019, pp.10-11)

ในบริบทสังคมไทย สมคิด แสงจันทร์ (2559) ได้ศึกษาเฟซบุ๊กในฐานะพื้นที่สาธารณะของคนไทใหญ่ที่หนีภัยสงครามกลางเมืองในเมียนมาและเข้ามาเป็นแรงงานข้ามชาติในประเทศไทยตั้งแต่ทศวรรษ 1980 พวกเขามีการสื่อสารและเชื่อมต่อกับบ้านเกิดอย่างต่อเนื่องผ่านพื้นที่สาธารณะทางกายภาพ เช่น งานประเพณีไทใหญ่ที่จัดขึ้นในวัดในเชียงใหม่ และผ่านสื่อดั้งเดิมของคนพลัดถิ่นคือรายการวิทยุที่ออกอากาศด้วยภาษาไทใหญ่ ตั้งแต่ราวปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา โซเชียลมีเดียอย่างเฟซบุ๊กประกอบกับการเข้าถึงทั้งอุปกรณ์และเครือข่าย

การสื่อสารในราคาที่ถูกลง ได้ทำให้พื้นที่สาธารณะออนไลน์ กลายมาเป็นพื้นที่ที่คนไทยใหญ่โดยเฉพาะวัยเยาวชนได้เข้ามา แบ่งปันประสบการณ์ ที่สำคัญเฟซบุ๊กที่อยู่ในรูปเพจกลุ่มได้สร้างความหมายของบ้านที่เป็น “เมืองไค” ที่ประกอบจากหลากหลายเมืองในรัฐฉาน และสร้างวัฒนธรรมมวลชนผ่านสินค้าและวัฒนธรรม เฟซบุ๊กยังเป็นพื้นที่ที่ต่อรองตัวตนหรืออัตลักษณ์ที่พวกเขาขึ้นมาขึ้นเพื่อท้าทายกับความหมายที่รัฐไทยและรัฐเมียนมาสร้างขึ้น เช่นเดียวกับงานศึกษาการสื่อสารของคมมอญพลัดถิ่นในจังหวัดสมุทรสาครโดยสุจิตรา เปลี่ยนรุ่ง (2561) คนมอญหันมาใช้เฟซบุ๊กและไลน์ (LINE) ในการติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกในกลุ่มและการสื่อสารข้ามพรมแดนไปยังสมาชิกหรือเครือข่ายที่อยู่ในเมียนมา ติดตามข่าวสารทั้งในประเทศไทยและประเทศบ้านเกิด ตลอดจนการจัดงานประเพณีและวัฒนธรรมที่แสดงอัตลักษณ์ความเป็นมอญอย่างต่อเนื่อง

2.1.2 อัตลักษณ์ระดับปัจเจก

นอกจากอัตลักษณ์ของกลุ่มผู้พลัดถิ่นในระดับชุมชนแล้ว มิเน เกนเชิล เบ็ค และ แพทริเซีย พรือโด บลองโก (Bek & Blanco, 2020) ศึกษาการใช้โซเชียลมีเดียในการแสดงความรู้สึกและอัตลักษณ์ในระดับปัจเจกของผู้ลี้ภัยจากตุรกีผ่านข้อความบนทวิตเตอร์ รูปถ่ายบนอินสตาแกรม และหนังสือ 2 เล่มในภาษาเติร์ก ซึ่งเป็นการศึกษาสื่อดิจิทัลและสื่อดั้งเดิมผสมผสานกัน และยังเปรียบเทียบระหว่างทวิตเตอร์และอินสตาแกรม โดยสนใจบทบาทของภาพถ่ายที่นำมาโพสต์ งานนี้จึงสะท้อนการเดินทางของการพลัดถิ่นและอัตลักษณ์ของการเป็นแรงงานรับเชิญ (Guest Worker) ที่พวกเขาต้องการจดจำหรือนำเสนอผ่านแนวทางการเล่าเรื่องแนวทัศน์ (Visual Narrative) ที่บ่งบอกถึงการคิดถึงบ้าน ความเศร้าสร้อย และการกลายเป็นเหยื่อในฐานะผู้มีสถานะรอง (Subaltern) ที่เกิดขึ้นด้วยการแบ่งปันประสบการณ์กับคนที่บ้านเกิดที่อยู่ห่างกัน เพศภาวะเป็นอีกมิติที่ปรากฏในการสร้างอดีตและความทรงจำ อย่างไรก็ตาม งานนี้ยังชี้ว่าความทรงจำที่สร้างขึ้นเป็นความทรงจำร่วมของผู้ชายที่ย้ายถิ่นมาขายแรงงานในยุโรปตะวันตก ขณะที่ความทรงจำของผู้หญิงและกลุ่มความหลากหลายทางเพศ

(LGBTQ) แทบไม่ปรากฏ ส่วนมิติอื่นเช่น ศาสนา ความทรงจำของแรงงานชายเหล่านี้สะท้อนความเป็นมุสลิมในนิกายซุนนี (Sunni) ผ่านกิจกรรมในมัสยิด การสวด และการถือศีลอดในเดือนรอมฎอนเป็นหลัก ส่วนความเชื่อของมุสลิมกลุ่มย่อยแทบไม่ถูกนำเสนอ รวมถึงมิติชาติพันธุ์ที่มีเพียงเติร์กเป็นกลุ่มหลัก ส่วนเคิร์ด (Kurd) ยังเป็นชนกลุ่มน้อยในการนำเสนอเรื่องเล่าผ่านภาพถ่ายในงานนี้

งานศึกษาด้วยแนวทางชาติพันธุ์วรรณาในกลุ่มผู้ลี้ภัยเยาวชนที่ไม่มีผู้ปกครอง (unaccompanied refugee) โดย อัน นามาเรีย นีก และมาร์เคทา ซูปา (Neag & Supa, 2020) พูดถึงการสร้างประสบการณ์เชื่อมต่อ (mediated experience) และการแสดงออกทางอารมณ์ผ่านแพลตฟอร์มเฟซบุ๊กเป็นระยะเวลา 1 เดือนของเด็กหนุ่มจากอียิปต์และจากโมร็อกโกในอิตาลี และเด็กหนุ่มอัฟกัน 3 คน และ 1 คนจากโซมาเลียที่อาศัยอยู่ในสวีเดน ในช่วงระยะเวลา 1–2 ปี เยาวชนหนุ่มเหล่านี้เป็นผู้ใช้โซเชียลอย่างเข้มข้นและถือเป็นกลุ่มคนที่มีทักษะการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล (Leurs, 2017) พวกเขาโพสต์ข้อความผ่านไทม์ไลน์เฟซบุ๊กอย่างน้อยสัปดาห์ละครั้ง สะท้อนถึงการอพยพย้ายถิ่นฐาน การปรับตัวและลงหลักปักฐานในพื้นที่ปลายทาง ซึ่งเป็นทั้งสถานการณ์สูญเสียที่ต้องจากบ้านเกิดและความรู้สึกเปราะบางในการใช้ชีวิตแบบผู้ลี้ภัย ขณะเดียวกันก็เป็นความรู้สึกรับรู้ของการได้รับ (Gaining) เช่น การที่ได้มาอยู่ในประเทศยุโรปตะวันตก งานนี้ตอกย้ำถึงความสำคัญของเครื่องมือสื่อสารดิจิทัลในทางบวก ที่เป็นพื้นที่ของการแบ่งปันประสบการณ์ ตลอดจนสะท้อนตัวตนและตระหนักถึงความต้องการของผู้ลี้ภัย ทำให้เกิดการสนับสนุนทางอารมณ์และการสร้างความเข้มแข็งให้เครือข่ายเก่าและสร้างเครือข่ายใหม่เพื่อใช้ในการต่อรองกับการอยู่ในพื้นที่ใหม่ที่แตกต่างทางสังคมและวัฒนธรรม

อีกงานแนวทางชาติพันธุ์วรรณาออนไลน์โดยมาริชา จอจาลู (Georgalou, 2021) ศึกษาการแสดงอัตลักษณ์ของผู้อพยพชาวกรีกรุ่นใหม่ 5 คนที่อาศัยอยู่ในสหราชอาณาจักรและเยอรมนี คนเหล่านี้ประสบปัญหาโครงสร้างเศรษฐกิจล้มเหลวของกรีกตั้งแต่ปี 2010 ส่วนใหญ่เป็นคนมีการศึกษาและทักษะ

สูง ทำให้พวกเขาพึ่งพาสื่อดิจิทัลและใช้เป็นพื้นที่สร้างอัตลักษณ์ที่สะท้อนประสบการณ์การเคลื่อนย้าย พวกเขาพยายามตัวเองว่าเป็น “ผู้พลัดถิ่นเชิงเศรษฐกิจ” (Economic Migrant) ที่ถูกกดดันจากประเทศตนเองให้ต้องย้ายถิ่น หรือพยายามหางานที่มีสวัสดิการดีและที่อยู่อาศัยที่เหมาะสม ซึ่งจอกาญนิยามว่าเป็นการย้ายถิ่นแบบไลฟ์สไตล์ (Lifestyle Migration) ขณะที่เยาวชนกรีกเหล่านี้ยังพยายามเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมกรีกบ้านเกิด จึงมีอัตลักษณ์เป็น “ผู้อพยพข้ามชาติ” (Transnational Migrant) ด้วยการสื่อสารบนโลกสื่อโซเชียลทำให้เห็นถึงความตั้งใจบอกเล่าและสื่อสารกับบ้านเกิด ว่าพวกเขามีโอกาสที่จะอยู่ในสังคมที่ดีหรือเจริญกว่า ขณะที่บางคนโพสต์ว่าเป็นเพราะสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นบังคับให้พวกเขาต้องออกจากบ้านเกิด

2.2 เทคโนโลยีดิจิทัลกับการจัดการความสัมพันธ์ทางไกลและครอบครัว

ดังที่กล่าวในบทนำว่าเทคโนโลยีการสื่อสารดิจิทัลนำมาซึ่งประโยชน์ต่อการอพยพย้ายถิ่น โดยเฉพาะอุปกรณ์และเทคโนโลยีด้านซอฟต์แวร์ได้ถูกนำมาใช้ในการจัดการความสัมพันธ์ของคนที่ย้ายถิ่นในพื้นที่ต้นทางและคนที่ไม่ได้ย้าย/ยังไม่ได้ย้ายถิ่น ตลอดจนเป็นพื้นที่ในหารู้จักออนไลน์ (Dekker & Engbersen, 2014; Pananakhonsab, 2016; วรมนสินสุวรรณ, 2562) วิลาลินี พนานครทรัพย์ (Pananakhonsab, 2016, pp.11-12) อธิบายว่าเทคโนโลยีการสื่อสารได้สร้างจินตนาการทางอินเทอร์เน็ต (Internet Imagination) ที่มีศักยภาพในการสร้างความสัมพันธ์บนโลกออนไลน์ จินตนาการดังกล่าวได้กลายเป็นแรงผลักดันให้ผู้หญิงไทยเป็นผู้กระทำการในการสร้างความสัมพันธ์ และแนวคิดรักโรแมนติก ที่ถูกสร้างและสร้างใหม่ด้วยบริบทของความสัมพันธ์ข้ามวัฒนธรรม จินตนาการดังกล่าวเริ่มตั้งแต่การเรียนรู้ลักษณะของคู่รักที่นำเสนอตัวตนด้วยภาพโพรไฟล์และข้อความที่บ่งบอกตัวตนสั้นๆ ซึ่งเป็นประตูด่านแรกที่นำไปสู่การทำความรู้จักคุณลักษณะอื่นที่ปรารถนาตามมา อีกทั้งความสัมพันธ์ได้เคลื่อนจากแอปพลิเคชันหาคู่ไปสู่การสื่อสารออนไลน์ช่องทางอื่น ส่วนหนึ่งเพื่อทำความรู้จักให้ลึกซึ้งและรักษาความสัมพันธ์ให้แน่นแฟ้นขึ้น

ขณะที่การออกจากเว็บไซต์หรือแอปพลิเคชันหาคู่เพื่อปกปิดตัวตนก็เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วเนื่องจากการใช้บริการหาคู่ยังเป็นเรื่องน่าอายสำหรับผู้หญิงไทยหลายคน (Pananakhonsab, 2016)

นอกจากนี้ มีงานศึกษาเกี่ยวกับผู้อพยพย้ายถิ่นใช้สื่อดิจิทัลในการรักษาความสัมพันธ์และดำรงหน้าที่และบทบาททางสังคม เช่น ผู้หญิงอินเดียพลัดถิ่นที่สร้าง “ความเป็นแม่ดิจิทัล” (digital mothering) ด้วยการใช้แอปพลิเคชันวอตส์แอปป์ในการสืบสานวัฒนธรรมอินเดียโดยเฉพาะวัฒนธรรมอาหารและข้อปฏิบัติทางศาสนาให้กับลูกที่ไม่ได้อยู่ด้วยกัน (Gajjala, 2019, pp.10-11) หรือการเป็น “แม่ข้ามชาติ” (Transnational Mothering) ของแนนนี่พี่เลี้ยงเด็กในงานของยูนา คิม (Kim, 2017) ที่ใช้โทรศัพท์มือถือสร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับครอบครัวเพื่อดำรงความเป็นแม่ และงานของอึเป็ค เดมีร์ซู (Demirsu, 2022) ที่ศึกษาการใช้วิดีโอคอลของผู้หญิงตุรกีใน 10 ประเทศในยุโรป สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย และชิลี ในการสื่อสารข้ามรุ่นระหว่างพ่อแม่ของผู้ย้ายถิ่นและลูกของตนเองกับคนที่เป็นปู่ย่าตายายในพื้นที่ต้นทางการย้ายถิ่น เดมีร์ซู เสนอว่าการสื่อสารดังกล่าว คือการแสดงออกของตัวตนและการสร้างความสัมพันธ์กับปู่ย่าตายายด้วยการสื่อสารด้วยภาพ การที่คนรุ่นลูกของผู้ย้ายถิ่นสังเกตการสื่อสารระหว่างคนรุ่นพ่อแม่กับรุ่นปู่ย่าตายาย จึงเป็นการดำรงประเพณีของการเลี้ยงดูหลานของคนรุ่นก่อนหน้าไปในตัว

งานของยูนา คิม (Kim, 2017) ที่ติดตามการทำงานของพี่เลี้ยงเด็กชาวฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย และศรีลังกาในนครปารีส แสดงแง่มุมการย้ายถิ่นของแรงงานข้ามชาติ ที่อาศัยเทคโนโลยีในการหางาน และคุณสมบัติในการเคลื่อนย้ายได้ตลอดเวลา จึงทำให้คนกลุ่มนี้มีอำนาจในการต่อรองมากขึ้น แต่คิมเห็นว่าแม้เครื่องมือสื่อสารดิจิทัลทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายของแรงงานทั้งที่ถูกและไม่ถูกกฎหมายมากขึ้น แต่คนเหล่านี้กลับถูกควบคุมด้วยเทคโนโลยีเช่นกัน พี่เลี้ยงเด็กในงานศึกษานี้มีโทรศัพท์มือถือแทบทุกคน และจำนวนมากกว่าครึ่งสามารถเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตผ่านโทรศัพท์มือถือติดต่อสื่อสารกับคนที่บ้านเกิด โดยเฉพาะคนที่มครอบครัวและทิ้งลูกไว้ให้กับคนรุ่นพ่อแม่ดูแล พวกเขาต้องทำหน้าที่เป็นแม่ข้ามชาติเพื่อสร้าง

ครอบครัวที่สมบูรณ์ผ่านเทคโนโลยีสื่อสารดิจิทัล คิมตั้งคำถามว่า การใช้เทคโนโลยีนั้นนำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดมากขึ้นหรือไม่ ผลการศึกษาของเธอชี้ว่าการใช้เทคโนโลยีในการสร้างความสัมพันธ์ต้องใช้ความพยายามมากขึ้นเพื่อสอดคล้องกับความคาดหวังจนกลายเป็นความตึงเครียด เมื่อพี่เลี้ยงเด็กต้องปฏิบัติตามศีลธรรมของความเป็นแม่ รวมถึงบรรทัดฐานของสังคม กลายเป็นว่าพี่เลี้ยงเด็กส่วนใหญ่แทบต้องออนไลน์ตลอดเวลาเพื่อให้ลูกติดต่อกับได้ ทำให้เห็นว่าเทคโนโลยีทำให้ความเป็นแม่หนักหนามากขึ้น ขณะที่ความไม่เท่าเทียมทางเพศยังคงอยู่ ผู้หญิงที่มีครอบครัวยังต้องทำหน้าที่แม่และภรรยาผ่านการสื่อสารทางไกล ขณะที่คนเป็นสามีและพ่อยังคงอภิสิทธิ์ที่ไม่ต้องดูแลลูกหรือครอบครัวแบบที่ผู้หญิงถูกคาดหวังให้ทำ

2.3 สื่อดิจิทัลกับการเคลื่อนไหวทางสังคมออนไลน์ของคนพลัดถิ่น

คนพลัดถิ่นหรือผู้อพยพด้วยเหตุผลทางการเมืองใช้สื่อออนไลน์ในการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยเฉพาะสื่อสารประเด็นการเมืองในบ้านเกิด เมืองนอนของตนเอง (Brinkerhoff, 2009; Kperogi, 2012; Gajjala, 2019) อธิชา คาร์ทซาเยียนนี และคณะ (Karatzogianni et al., 2016) มองว่าการใช้สื่อดิจิทัลด้วยกรอบแนวคิดพื้นที่สาธารณะ (Public Sphere) เชื่อมโยงกับการเปลี่ยนผ่านไปสู่ระบบดิจิทัล (Digital Transformation) นำไปสู่การสร้างอัตลักษณ์และชุมชน ตลอดจนความขัดแย้งที่ต่างไปจากการใช้พื้นที่สาธารณะทางกายภาพ เช่น เจนนิเฟอร์ เอ็ม บริงเคอฮอฟฟ์ (Brinkerhoff, 2009) ศึกษากลุ่มผู้พลัดถิ่นที่ได้รับผลกระทบจากการอำนาจหรือการปกครองแบบเผด็จการจากประเทศบ้านเกิด และใช้สื่อออนไลน์ในการสนับสนุนแนวคิดประชาธิปไตย และเพื่อการปรับตัวหรือผสมกลมกลืนเข้ากับสังคมปลายทางการย้ายถิ่น บริงเคอฮอฟฟ์ เสนอว่าการเคลื่อนไหวเพื่อสนับสนุนการเมืองในแผ่นดินแม่ทำให้คนเหล่านี้สร้างอัตลักษณ์ลูกผสม และทำให้การใช้ชีวิตอยู่ในประเทศปลายทางการย้ายถิ่นราบรื่นขึ้น ด้วยการเคลื่อนไหวบนแพลตฟอร์มออนไลน์ (Brinkerhoff, 2009, p.2) การเคลื่อนไหวยังนำไปสู่การลงทุนในทางธุรกิจที่ดูเหมือน

มีความเสี่ยง แต่กลุ่มคนพลัดถิ่นนั้นมีความรู้และโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรมากกว่าคนที่อยู่ในประเทศเอง และสามารถระดมทุนได้มีประสิทธิภาพมากกว่า (Brinkerhoff, 2009, pp.7-8) ฟาโรก เพโรกิ (Kperogi, 2012) ศึกษาการใช้เว็บของผู้พลัดถิ่นจากไนจีเรียในฐานะที่เป็นพื้นที่สาธารณะของผู้พลัดถิ่นข้ามชาติ (Transnational Diasporic Public Sphere) ซึ่งเป็นงานวิจัยทางวารสารศาสตร์ออนไลน์ข้ามชาติ (Transnational Online Journalism Research) ที่เชื่อมโยง 2 ศาสตร์คือด้านวารสาร/นิเทศศาสตร์และพื้นที่สาธารณะที่สร้างพลเมืองที่มีความกระตือรือร้น และทำให้เกิดการไหลเวียนของข้อมูลข้ามแดนที่ทำลายสถาบันสื่อในประเทศต้นทางการย้ายถิ่น การเกิดขึ้นของสื่อพลัดถิ่นไนจีเรียได้ขยายไปไกลกว่าการสื่อสารภายในกลุ่มสมาชิกและได้กลายเป็นเว็บที่เป็นระบบ อีกทั้งเนื้อหาของเว็บเหล่านี้ ได้กลายเป็นทรัพยากรสำคัญให้กับสื่อดั้งเดิมอย่างหนังสือพิมพ์ไนจีเรีย เช่น ข่าวคอร์รัปชันของนักการเมือง และการทำทนายอำนาจรัฐด้านอื่น ๆ ซึ่งสื่อในประเทศทำไม่ได้ (Kperogi, 2012, pp.3-4)

ราติกา กัจจาลา (Gajjala, 2019, pp.9-10) ศึกษาการใช้สื่อดิจิทัลของกลุ่มผู้หญิงจากเอเชียใต้ เธอมองว่าการใช้อุปกรณ์และแอปพลิเคชันแสดงให้เห็นถึงการพัฒนาและความก้าวหน้าของนวัตกรรมด้านสื่อสารไปสู่การสร้างอำนาจและความเท่าเทียมในกลุ่มผู้หญิงดอลิต ซึ่งถือเป็นวรรณะขายขอบที่สุดของสังคมอินเดีย บทบาทในการใช้สื่อดิจิทัลของพวกเธอไม่ได้รับความสำคัญในพื้นที่สาธารณะ แต่ต่อมาได้รับความสนใจมากขึ้นผ่านการใช้แฮชแท็กบนทวิตเตอร์ เฟซบุ๊ก และอินสตาแกรม โดยที่พวกเธอเป็นผู้ส่งเสียงหรือเขียนเรื่องราวของพวกเธอเอง ทำให้สังคมตระหนักถึงประเด็นวรรณะในสังคมอินเดียโดยเฉพาะกลุ่มผู้หญิง รวมถึงการเป็นส่วนหนึ่งในการเคลื่อนไหวประเด็นการล่วงละเมิดทางเพศ เช่นกรณี “ฉันก็ด้วย” (Me too) ในปี 2018 (Gajjala, 2019, p.22)

อย่างไรก็ตาม มาร์ติน กาค (Gak, 2016, pp.11-12) อธิบายว่าพื้นที่สาธารณะดิจิทัลก่อให้เกิดการผลิต การเผยแพร่ การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การต่อรอง และการปะทะประสานของความหมายที่ไม่ต่างไปจากพื้นที่สาธารณะทาง

กายภาพ อีกทั้งยังสะท้อนความเป็นการเมือง หรือท้าทายอำนาจที่นำไปสู่ความขัดแย้งไม่ต่างกัน แต่เทคโนโลยีดิจิทัลได้ทำให้ระยะทางหรือพื้นที่ที่ห่างไกลศูนย์กลางนั้นเข้ามา มีบทบาทมากขึ้น พื้นที่สาธารณะรูปแบบนี้มีความพรุนหรือ รั่วไหล (Porous) และมาจากหลากหลายทิศทาง ทำให้ อัตลักษณ์ ของผู้ คนหรือสมาชิกของพื้นที่สาธารณะและ เป้าประสงค์ของพวกเขาท้าทายหรือต่อต้านอำนาจ แต่อัตลักษณ์ เหล่านี้ก็ไม่มีความคงทนถาวรเช่นกัน ส่วนแกรนท์ บอลเมอร์ (Ballmer, 2018, p.28) กล่าวว่าที่ผ่านมามีความเข้าใจว่าสื่อ ดิจิทัลเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความเป็นประชาธิปไตยใน สังคมหรือพื้นที่ของรัฐเผด็จการอย่างในตะวันออกกลาง จาก ปฏิวัติทวิตเตอร์ (Twitter Revolution) ในอิหร่านในปี 2008 และขยายระดับไปเป็นปรากฏการณ์อาหรับสปริง ในปี 2010 ถึง 2013 และเกิดสูตรสำเร็จที่ว่า “เผด็จการ+สื่อดิจิทัล= ประชาธิปไตย” เขากลับเห็นว่าสื่อดิจิทัลได้เข้ามาเป็นเครื่องมือ ในการควบคุม สอดส่องตรวจตรา (Surveillance) สอดคล้องกับ เดวิด อาร์ดิที และเจนนิเฟอร์ มิลเลอร์ (Arditi & Miller, 2019) ที่มองว่าแม้สื่อและเทคโนโลยีดิจิทัลได้สร้างการมีส่วนร่วมและ สังคมประชาธิปไตยให้กับปัจเจกและกลุ่มชายขอบของสังคม แต่ก็แสดงภาวะย้อนแย้งคือการสร้างลำดับชั้นทางอำนาจ หรือการสถาปนาอำนาจด้วยการติดตามและการเฝ้าระวัง จากชุดข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) ที่สามารถนำไปใช้ด้วย วัตถุประสงค์ทางการเมืองและการตลาด

2.4 รัฐบาลการใช้สื่อดิจิทัลในการจัดการการย้ายถิ่น

ในส่วนนี้ของบทความเสนอมุมมองแบบบนลงล่าง (top-down) ของรัฐในการใช้สื่อดิจิทัลในการดำเนินนโยบายที่ เกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่นหรือการจัดการการอพยพย้ายถิ่นของ ประชากร รวมถึงการสร้างอุดมการณ์บางประการเพื่อใช้เป็น แรงจูงใจกับผู้อพยพ เคทรีโอน่า กริบเบิล และถี หลี เจิ่น (Gribble & Tran, 2016) ศึกษาความสัมพันธ์ของชุมชน เวียดนามโพ้นทะเลในสหรัฐฯ แคนาดา ออสเตรเลีย และฝรั่งเศส ที่เชื่อมโยงกันผ่านโซเชียลมีเดีย ในช่วงปี 1980 เป็นต้นมา รัฐบาล เวียดนามปฏิรูปเศรษฐกิจไปสู่เสรีนิยม และเริ่มให้ความสำคัญกับ

คนเวียดนามโพ้นทะเลและคนอพยพย้ายถิ่นเวียดนาม ซึ่งแบ่ง ออกเป็น 3 กลุ่มคือ 1) คนที่อพยพจากภัยสงครามเวียดนามในปี 1975 หรือกลุ่มอพยพทางเรือ (Boat People) หรือผู้ลี้ภัยจาก สงครามกลางเมืองและหลังจากเวียดนามรวมประเทศ 2) กลุ่ม แรงงานและนักเรียนนักศึกษาที่ไปเรียนต่อต่างประเทศตั้งแต่ปี 2000 เป็นต้นมา และ 3) แรงงานทั้งไร้ทักษะและทักษะสูงที่ย้าย ถิ่นไปทำงานต่างประเทศตามนโยบายของรัฐบาลเวียดนามในปี 2012 การอพยพย้ายถิ่นของคนทั้ง 3 กลุ่มทำให้รัฐบาลเวียดนาม เริ่มตระหนักถึงปัญหาสมองไหล (Brain Drain) ที่เกิดขึ้นจากการ ย้ายถิ่นออก (Out Migration) เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ยุทธศาสตร์ หนึ่งที่รัฐบาลเวียดนามใช้คือ นโยบายสร้างภาพลักษณ์ที่ดีต่อคน เวียดนามโพ้นทะเลเพื่อให้กลับมาพัฒนาประเทศ จากแต่ก่อนที่ กล่าวหาว่าเป็นคนทรยศ โดยการสร้างแรงจูงใจในเรื่องวีซ่าและการ ถิ่น 2 สัญชาติ ทำให้เกิดกลุ่มคนเวียดนามที่ย้ายถิ่นกลับบ้านเกิด ที่เรียกว่า “เวียดนามเกีย” (Việt Kiều) ส่วนกลุ่มนักเรียนนักศึกษาที่ เรียนต่างประเทศซึ่งมีทักษะด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิศวกรรม และคณิตศาสตร์ หรือ สเต็ม (STEM-Science, Technology, Engineering, Mathematics) ที่ไม่ต้องการกลับ ประเทศเนื่องจากไม่มีงานที่ให้ค่าจ้างหรือเงินเดือนที่เป็นแรงจูงใจ สถานการณ์ที่เกิดขึ้นทำให้รัฐบาลเวียดนามสร้างสัมพันธ์และการ สื่อสารกับคนที่อยู่ต่างประเทศผ่านเครือข่ายออนไลน์ที่คนกลุ่มนี้ ใช้ติดต่อสื่อสารประจำ เช่น เวียดนาม อะบรอดเดอร์ (VietAbroad) และ “วัน เวียดนาม” (One Vietnam) เพื่อให้คนเหล่านี้กลับมา พัฒนาประเทศ

หวันหนิง ซุน (Sun, 2019) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของ สื่อของคนพลัดถิ่นชาวจีน (Chinese diaspora) ที่ได้รับอิทธิพล อำนาจละมุน (soft power) ของรัฐบาลจีนแผ่นดินใหญ่ ที่เห็นว่า จำนวนคนจีนแผ่นดินใหญ่เดินทางและอาศัยอยู่ต่างประเทศมีมาก ขึ้น สิ่งที่สนใจคือ การสร้างนโยบายของรัฐบาลจีนผ่านกรอบ แนวคิดโลกาภิวัตน์ด้านสื่อ ส่งผลต่อการผลิตสื่อของคนจีนโพ้น ทะเลอย่างไร มิติทางการเมือง วัฒนธรรม และแรงขับเคลื่อนธุรกิจ นั้นส่งผลต่อการดำเนินกิจการด้านสื่อของกลุ่มคนพลัดถิ่นอย่างไร และความสัมพันธ์ระหว่างสื่อของรัฐจีนและ สื่อของคนจีนพลัดถิ่น มีความเปลี่ยนแปลงอย่างไรภายใต้การเปลี่ยนผ่านไปสู่ระบบ

ดิจิทัล ชุน เสนอว่าอำนาจละมุนของรัฐบาลจีนถูกนำมาใช้อย่างชัดเจนตั้งแต่ช่วงที่จีนเป็นเจ้าภาพจัดโอลิมปิกในปี 2008 การใช้อำนาจผ่านวัฒนธรรม ภาพลักษณ์ เรื่องเล่าและการนำเสนอโดยรัฐบาลคอมมิวนิสต์จีนผ่านสื่อ-ดึงดูดความสนใจของตะวันตก ขณะเดียวกันก็แข่งขันกับอำนาจการครอบงำของโลกตะวันตกด้วย ต่างจากก่อนหน้านี้ที่รัฐบาลจีนส่งผ่านอุดมการณ์ต่าง ๆ ไปสู่สากลผ่านสำนักข่าว สถานีโทรทัศน์ สถานีวิทยุ และหนังสือพิมพ์ของรัฐบาล

ขณะที่รัฐบาลมีอีกเป้าหมายคือสร้างอำนาจละมุนผ่านสื่อของคนจีนพลัดถิ่นในต่างประเทศ เช่น ในออสเตรเลียที่กลุ่มคนจีนโพ้นทะเลอาศัยสื่อในการสร้างชุมชนจินตกรรม และถูกให้ภาพว่าเป็น Sinophone หรือคนจีนพลัดถิ่นที่พยายามไม่เชื่อมโยงตนเองกับจีนแผ่นดินใหญ่ ทั้งนี้ในหมู่คนจีนพลัดถิ่นดังกล่าวมีหนังสือพิมพ์ซิงต่าว เดลี่ (Singtao Daily) ที่ผลิตขึ้นเพื่อเป็นพื้นที่สื่อสารของคนจีนพลัดถิ่น ผลิตในอเมริกาเป็นที่แรกและเริ่มจำหน่ายในนิวยอร์กตั้งแต่ปี 1965 เป็นต้นมา จนการผลิตขยายตัวไปยังเมืองใหญ่ในประเทศอื่น เช่น ไตรอนโต แวนคูเวอร์ ลอนดอน ซิดนีย์ โอ๊คแลนด์ และเมืองใหญ่ของจีน ความเป็นจีนโพ้นทะเลของหนังสือพิมพ์ฉบับนี้คือมีกลุ่มตลาดหรือลูกค้าคนจีนที่พูดภาษาแคว้นต้ง (Cantonese) ของคนพลัดถิ่นจากฮ่องกง จำนวนผู้บริโภคที่มีมากขึ้นทำให้ซิงต่าวเดลี่มียอดการเผยแพร่สูงเป็นอันดับ 2 รองจากหนังสือพิมพ์นิวยอร์กไทมส์ (New York Times) ของสหรัฐฯ ขณะที่ภาพรวม ซิงต่าวเดลี่ ในออสเตรเลียมียอดจำหน่ายสูงสุด และมีจำนวนมากกว่าสื่อท้องถิ่นของออสเตรเลีย โดยหนังสือพิมพ์ฉบับนี้เจาะตลาดคนอายุมาก ขนชั้นกลางมีรายได้ และเป็นสปอนเซอร์ในการจัดงานสำคัญ เช่น ประเพณีงานงิ้ว และให้ทุนโรงเรียนไปศึกษาดูงาน (Sun, 2019)

การเติบโตของการบริโภคสื่อออนไลน์ของจีนแทนสื่อดั้งเดิมอย่างสื่อสิ่งพิมพ์ และการเกิดขึ้นของโซเชียลมีเดียของจีน โดยเฉพาะอย่าง “วีแชต” (WeChat) สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของจีนในฐานะประเทศมหาอำนาจใหม่ที่พยายามสร้างเนื้อหาในสื่อสากลอย่างต่อเนื่อง และนโยบายของจีนแผ่นดินใหญ่ได้เข้าไปมีอิทธิพลต่อสื่อของคนจีนพลัดถิ่นอย่าง

ซินต่าว เดลี่ และส่งผ่านอุดมการณ์เช่นจุดยืนทางการเมืองของสื่อคนพลัดถิ่น ก่อนที่ฮ่องกงถูกส่งมอบจากอังกฤษไปอยู่กับจีนในช่วงปี 1982 นั้น ซิงต่าว เดลี่สนับสนุนอังกฤษให้ยังคงมีบทบาทในการบริหารเขตปกครองพิเศษฮ่องกง แต่ในปี 2001 เมื่อซินต่าว เดลี่เปลี่ยนมือผู้บริหารใหม่ซึ่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับรัฐบาลจีน ทำให้จุดยืนทางการเมืองเปลี่ยน โดยเฉพาะในช่วงการประท้วงของฮ่องกงในการมีสิทธิเลือกผู้ว่าการฯ ในนาม “การประท้วงร่ม” (Umbrella Protest) สื่อพลัดถิ่นฉบับนี้กลับไม่เห็นด้วยกับการประท้วงดังกล่าว ซึ่งแสดงออกอย่างชัดเจนในบทบรรณาธิการ การเปลี่ยนผู้บริหารและจุดยืนทางการเมืองทำให้กลุ่มคนอ่านเปลี่ยนจากจีนในฮ่องกงเป็นจีนแผ่นดินใหญ่ ยิ่งทำให้การสร้างอำนาจละมุนของจีนแผ่นดินใหญ่แข็งแกร่งขึ้น ประกอบกับการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลช่วยในการครอบงำในหลายมิติ เช่น ซิงต่าว เดลี่ เปลี่ยนการจัดหน้าหนังสือพิมพ์ให้เข้ากับการอ่านของคนจีนแผ่นดินใหญ่มากขึ้น จากที่เคยเรียงรูปแบบตัวอักษรแบบบนลงล่าง ก็เปลี่ยนเป็นจากซ้ายไปขวา และผ่านการทำสื่อออนไลน์ของคนรุ่นใหม่ (Sun, 2019)

3. การอพยพย้ายถิ่นดิจิทัลศึกษา (Digital Migration Studies)

จากการทบทวนงานศึกษาที่เชื่อมศาสตร์ด้านสื่อสารกับการอพยพย้ายถิ่น สะท้อนปรากฏการณ์ทางสังคมในหลายทิศทาง และตอกย้ำว่าสื่อและเทคโนโลยีดิจิทัลได้เข้ามามีบทบาทกับการอพยพย้ายถิ่น ไม่ว่าจะเป็นการเชื่อมต่อของคนต้นทางและปลายทาง การย้ายถิ่น การเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่เข้มแข็งที่ทำให้การอพยพย้ายถิ่นเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ไม่เพียงเท่านั้นรัฐและองค์กรต่าง ๆ ก็เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการใช้ประโยชน์หรือได้รับประโยชน์จากสื่อและเทคโนโลยี จนมีการตั้งคำถามถึงอำนาจการใช้และการเข้าถึงเทคโนโลยีที่ส่งผลต่อการจัดการการอพยพและการย้ายถิ่น โดยเฉพาะหลังช่วงที่เกิดปรากฏการณ์ “วิกฤตผู้ลี้ภัย” (Refugee Crisis) หรือ “วิกฤตผู้อพยพ” (Migrant Crisis) ในราวปี 2015 ซึ่งเป็นช่วงที่รัฐบาลในประเทศยุโรปเหนือต้องรับมือกับคลื่นผู้ลี้ภัยจากซีเรียและบาง

ประเทศในทวีปแอฟริกา (Leurs & Smets, 2018) ปรากฏการณ์ทางสังคมดังกล่าวได้ทำให้เกิดการศึกษาจากหลากหลายศาสตร์และแนวทาง รวมถึงนักวิชาการด้านการอพยพย้ายถิ่นศึกษาและด้านสื่อสารมวลชน

ในเวลาต่อมาได้เกิดแนวทาง “การอพยพย้ายถิ่นดิจิทัลศึกษา” (Digital Migration Studies) ขึ้น ซึ่งศึกษาประสบการณ์ของผู้อพยพย้ายถิ่นที่มีการเชื่อมต่อกับสื่อและเทคโนโลยีดิจิทัลและการเป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ผู้กระทำที่หลากหลายมีส่วนในการสร้าง เชื่อมต่อ และกำหนดทิศทางการอพยพโดยอาศัยสื่อและเทคโนโลยีดิจิทัล (Leurs & Smets, 2018) นักวิชาการแนวทางนี้ได้ตั้งคำถามถึงการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการจัดการชายแดน การเคลื่อนย้ายของผู้อพยพ และนโยบายการควบคุมและจัดการคนเข้าเมือง ตลอดจนการใช้ข้อมูลขนาดใหญ่ สถิติตัวเลข และปัญญาประดิษฐ์ (AI) ในระบบการจัดการที่นำไปสู่การลดทอนความเป็นมนุษย์ (Chouliraki & Musaro, 2017; Leurs & Shepherd, 2017; Chouliraki & Georgiou, 2019; Madianou, 2019; Ponzanesi, 2019; Nedelcu & Soysüren, 2020; Koslowski, 2021; Leurs & Witteborn, 2021; McAuliffe, 2021; McAuliffe & Blower, 2021; Yildiz & Abel, 2021) ดังนั้นแนวทางนี้จึงนำเสนอประเด็นธรรมาภิบาลและการใช้สื่อและเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างยั่งยืนใน 5 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1) เทคโนโลยีกับการเมืองของการเชื่อมต่อ 2) ความสัมพันธ์เชิงอำนาจและความไม่เท่าเทียมของการใช้ข้อมูลขนาดใหญ่ 3) บทบาทของรัฐและองค์กรระดับภูมิภาคในการใช้เทคโนโลยีในการปกป้องชายแดน ซึ่งส่งผลต่อ 4) การควบคุมการเคลื่อนย้ายของผู้คน 5) การเมืองในการนำเสนอกราฟิกและเส้นทางการอพยพจากสื่อและเทคโนโลยีดิจิทัล (ดูข้อถกเถียงความยั่งยืนทางดิจิทัลในมิติการอพยพย้ายถิ่นในฐานิตา บุญวรรณ และคณะ, 2565)

ในส่วนนี้กล่าวถึงกระบวนการทัศน์ ญาณวิทยา วิธีวิทยา และจริยธรรมในการศึกษาอพยพย้ายถิ่น ที่สื่อและเทคโนโลยีดิจิทัลได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการอพยพย้ายถิ่นและการควบคุมการเคลื่อนย้ายของมนุษย์ จนเกิดคำถามและข้อถกเถียงถึงการใช้อุปกรณ์ขนาดใหญ่และการนำเสนอข้อมูลของผู้อพยพย้ายถิ่นโดยรัฐและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

3.1 กระบวนทัศน์และแนวทางในการศึกษา

เอสเธอร์ ชิน (Chin, 2016, pp.3-4) กล่าวว่าการศึกษาการศึกษาด้านสื่อสารมวลชนและการอพยพย้ายถิ่น ได้พยายามที่จะหลุดพ้นจากการครอบงำของกรอบแนวคิดรัฐชาติหรือชาตินิยมเชิงวิธีวิทยา (Methodological Nationalism) ซึ่งชินแบ่งออกเป็น 3 กระบวนทัศน์ย่อยได้แก่ 1) กระบวนทัศน์ชนกลุ่มน้อย (Minority Paradigm) 2) กระบวนทัศน์สภาวะข้ามชาติ (Transnational Paradigm) 3) กระบวนทัศน์คนพลัดถิ่น (Diasporic Paradigm) ทั้ง 3 กระบวนทัศน์มีจุดสนใจหรือมองสถานการณ์คนอพยพย้ายถิ่นที่เชื่อมโยงกัน *กระบวนทัศน์ชนกลุ่มน้อย* ให้ความสำคัญกับบทบาทสื่อของคนกลุ่มน้อยในการสนับสนุนให้คนอพยพย้ายถิ่นปรับตัวหรือกลืนกลายให้เข้ากับสังคมปลายทาง สื่อของคนเหล่านี้จึงทำหน้าที่เชื่อมต่อกับกลุ่มน้อยและสื่อกระแสหลัก โดยให้คนกลุ่มน้อยมีปฏิสัมพันธ์กับประชากรหลักในสังคม ขณะที่สื่อของคนกลุ่มน้อยกลับถูกมองว่าไม่มีความเท่าเทียมเมื่อพิจารณาในบริบทระดับชาติ การอพยพย้ายถิ่นของคนเหล่านี้จึงยังไม่มีสัมพันธ์กับความแตกต่างทางวัฒนธรรม การเมือง และสังคมของปลายทางการย้ายถิ่น พวกเขาจะถูกแบ่งแยกหรือทำให้กลายเป็นกลุ่มคนชายขอบของสังคมหลัก *กระบวนทัศน์สภาวะข้ามชาติ* นั้นให้ความสนใจเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีการถ่ายทอดหรือกระจายเสียงผ่านจานดาวเทียมของสื่อทีวีที่สร้างความใกล้ชิดระหว่างผู้สื่อสารและผู้รับสารแม้ว่าจะอยู่ห่างไกลกันทางกายภาพ กระบวนทัศน์นี้มองกลุ่มผู้อพยพย้ายถิ่นว่าการสร้างชุมชนจินตกรรมที่เชื่อมโยงกันด้วยคนจากสังคมหลากหลายที่มา และพยายามสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมระดับชาติและข้ามชาติ ขณะที่พื้นที่ข้ามชาติเป็นคู่ตรงข้ามของพื้นที่ความเป็นชาติ ขณะที่ *กระบวนทัศน์ผู้พลัดถิ่น* ให้ความสำคัญกับการสร้างชุมชนชาติพันธุ์ที่สัมพันธ์กับสังคมโลกผ่านสื่อ ผู้พลัดถิ่นจึงถูกมองว่าเป็น “ชาติที่อาณาเขตล่มสลาย” (Deterritorialized Nation) แต่ก็พยายามเชื่อมโยงกับดินแดนบ้านเกิดผ่านสื่อ งานศึกษาในกระบวนทัศน์นี้พยายามแสดงให้เห็นว่าเทคโนโลยีการสื่อสารและอินเทอร์เน็ตถูกนำมาใช้เพื่อสร้างสำนึก “ชาตินิยมคนพลัดถิ่น” (Diasporic Nationalism)

ชิน (Chin, 2016) สรุปว่าทั้ง 3 กระบวนทัศน์มีความเชื่อมโยงกันคือ เป็นการศึกษาสื่อของกลุ่มคนอพยพย้ายถิ่นโดยให้ความสนใจกับมิติวัฒนธรรม อัตลักษณ์ และชุมชนที่สัมพันธ์กับการลงหลักปักฐานในพื้นที่ใหม่ แต่ก็ยังเชื่อมโยงกับถิ่นกำเนิด อย่างไรก็ตามกระบวนทัศน์ทั้ง 3 ยังขาดมุมมองที่เชื่อมกันระหว่างความเป็นท้องถิ่นและความเป็นสากลหรือระดับโลกในระดับประสบการณ์การใช้หรือการสร้างสรรคสื่อกับการอพยพย้ายถิ่น แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีงานศึกษาจำนวนมากที่พยายามหาข้ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสื่อสารสนเทศที่พัฒนาเป็นสื่อดิจิทัลกับการอพยพย้ายถิ่นมาอย่างต่อเนื่อง และได้สร้างคำจำนวนหนึ่งที่เป็นกรอบมโนทัศน์ คุณ เลอร์ส และ เควิน สเมทส์ (Leurs & Smet, 2018, p.7) ได้รวบรวมคำและแนวคิดดังกล่าวไว้ดังนี้ “ผู้อพยพเชื่อมต่อ” (Connected Migrant) “อี-ไดแอสพอรา” (E-Diaspora) “ผู้อพยพที่ผสมผสานด้วยสื่อ” (Mediatized Migrant) “ผู้พลัดถิ่นดิจิทัล” (Digital Diaspora) “ผู้พลัดถิ่นในยุคสื่อใหม่” (Diasporas In The New Media Age) “ผู้อพยพ...กลไกการสะท้อนกลับ” (Migrant “Feedback Mechanisms”) “การร่วมกันเชิงดิจิทัล” (Digital Togetherness) “การคงอยู่ร่วมกันด้วยฐานเทคโนโลยีสารสนเทศ” (ICT-Based Co-Presence) “พหุสื่อของผู้อพยพ” (Migrant Polymedia) “ความสัมพันธ์ใกล้ชิดเสมือน” (Virtual Intimacies) และ “สภาวะข้ามชาติออนไลน์”(Transnationalism Online) คำเหล่านี้จึงสะท้อนบทบาทของสื่อและเทคโนโลยีการสื่อสารในการอพยพย้ายถิ่นที่เติบโตและขยายขอบเขตสู่การสร้างกรอบมโนทัศน์อย่างต่อเนื่อง

สำหรับแนวทางการอพยพย้ายถิ่นดิจิทัลศึกษาซึ่งเกิดขึ้นไม่นานนั้นก็สะท้อนความเป็นสหวิทยาการที่เชื่อมศาสตร์หลายสาขาเข้าด้วยกัน ไม่ใช่เพียงศาสตร์ด้านการสื่อสารและการอพยพย้ายถิ่นศึกษาเท่านั้น แต่ยังรวมถึงอินเทอร์เน็ตศึกษา (Internet Studies) ข้อมูลข่าวสารศึกษา (Information Studies) ชาติพันธุ์ศึกษา คนพลัดถิ่นศึกษา เชื้อชาติศึกษา การเคลื่อนย้ายศึกษา สภาวะข้ามชาติ เพศสภาวะ และหลังอาณานิคมศึกษา มานุษยวิทยา พัฒนศาสตร์ ภูมิศาสตร์ นครศึกษา ปฏิสัมพันธ์มนุษย์-คอมพิวเตอร์ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ศึกษา (Science and Technology Studies-STs) และกฎหมายและสิทธิมนุษยชน (Leurs & Prabhakar, 2018, pp.251-252) ภาณวิทยาของแนวทางการศึกษาเหล่านี้มีความหลากหลายในการเข้าถึงและผลิตความรู้ โดยมีเทคโนโลยีดิจิทัลเป็นตัวแปรหรือสร้างความเปลี่ยนแปลงสำคัญที่เป็นได้ทั้งเครื่องมือที่ทำให้เกิดการหยุดชะงัก (disruptive tool) นวัตกรรมในการแก้ไขปัญหาสำหรับผู้กำหนดนโยบาย องค์กรที่ให้ความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรม หน่วยงานด้านอุตสาหกรรมการอพยพย้ายถิ่น และองค์กรที่ป้องกันชายแดน (Leurs & Witteborn, 2021, p.16) อู๊บบ์ ไดสเตลบลอม (Dijstelbloem, 2021, p.362) อธิบายว่าเราสามารถศึกษาเทคโนโลยีดิจิทัลได้ 3 มิติคือ 1) เทคโนโลยีในฐานะวัตถุที่ครอบคลุมถึงเครื่องมือ อุปกรณ์ และเครื่องยนต์กลไก 2) เทคโนโลยีในฐานะโครงสร้างพื้นฐานและระบบ หรือเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย และ 3) เทคโนโลยีในฐานะโลกทัศน์ (Worldview) หรือการสร้างโลก (World Making) เทคโนโลยีทั้ง 3 มิตินั้นไม่ได้แยกออกจากกัน หากเหลื่อมซ้อนกันในเวลาที่แตกต่างกัน และมีการเปลี่ยนผ่านที่สัมพันธ์กับสถานที่ เวลา และการกระทำของเทคโนโลยีที่สัมพันธ์กับมนุษย์ ดังนั้นเทคโนโลยีจึงทำให้เกิดความสัมพันธ์ลูกผสม และสร้างนัยที่แตกต่างให้กับคนแต่ละกลุ่มหรือองค์กร ตลอดจนสิ่งแวดล้อมหรือสภาพสังคม และต่อกระบวนการการอพยพย้ายถิ่นที่มีการเปลี่ยนแปลงของเวลาและสถานที่ ภาณวิทยาในการทำความเข้าใจเทคโนโลยีจึงเป็นได้ตั้งแต่กวาววิสัยเชิงประจักษ์ (Positivist Objectivity) ไปจนถึงอัตตเชิงประกอบสร้างทางสังคม (Social Constructionist Subjectivity) ทั้งคำอธิบายการนำเสนอตัวเลขหรือสถิติ (Aggregation) การหาปริมาณ (Quantification) การตีความ การสร้างความหมาย และการวิเคราะห์หว่าทกรรม (Leurs & Witteborn, 2021, p.16)

ส่วนระเบียบวิธีนั้นครอบคลุมแนวทางการวิเคราะห์นโยบาย แนวทางวิจัยเชิงคุณภาพ ไม่ว่าจะเป็นการสังเกตการณ์อย่างไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ด้วยกรอบชาติพันธุ์วรรณา รวมถึงแนวทางการศึกษาสื่อ และเทคนิคด้านการศึกษาข้อมูล โดยเฉพาะข้อมูลบนสื่อโซเชียล ซึ่งสะท้อนถึงวิธีวิทยาหลากหลาย (Sandberg & Rossi, 2021, p.12) แนวทางที่ ยังคงได้รับ

ความสำคัญคือชาติพันธุ์วรรณนาทั้งในพื้นที่ออฟไลน์ และพื้นที่ออนไลน์หรือชาติพันธุ์วรรณนาดิจิทัล (Digital Ethnography) ที่เป็นการติดตามและสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์ หรือการที่นักวิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมในสื่อโซเชียลเพื่อการสื่อสารของกลุ่มผู้อพยพย้ายถิ่น ไม่ว่าจะเป็นประสบการณ์ ปฏิบัติการ ความสัมพันธ์ สิ่งต่าง ๆ ชุมชน และโลกทางสังคม ที่เกิดขึ้นในสิ่งแวดล้อมที่กลายเป็นดิจิทัล (Digitized Environment) ที่มีลักษณะพลวัต

ที่ควบคู่ไปกับชาติพันธุ์วรรณนาดิจิทัลคือ “วิธีการเคลื่อนที่” (Mobile Method) ในการติดตามผู้อพยพย้ายถิ่น เช่นในกรณีผู้ลี้ภัยเดินทางออกจากบ้านเกิดและใช้เทคโนโลยีเพื่อวัตถุประสงค์บางประการตั้งแต่ก่อนเดินทาง ระหว่างเดินทาง และหลังถึงที่หมายแล้ว หรือเรียกว่า “ชาติพันธุ์วรรณนาของเส้นทาง” (Trajectory Ethnography) ซึ่งจูดีธ ไซลส์ตรา และอิลเซ แพน เลียมพท์ (Zijlstra & Van Liempt, 2017) ใช้ศึกษาผู้อพยพชาวอิหร่าน อัฟกานิสถาน และซีเรีย เพื่อดูว่าพวกเขาใช้โทรศัพท์มือถือเพื่อช่วยในการเคลื่อนย้ายเข้าสู่ยุโรปอย่างไร นักวิจัยทั้งสองติดตามผู้อพยพและสัมภาษณ์ในระหว่างการเดินทางสู่ยุโรปจนประสบความสำเร็จ ร่วมกับการติดต่อผ่านช่องทางออนไลน์ การใช้เครื่องมือดิจิทัลโดยเฉพาะโทรศัพท์มือถือจึงกลายเป็นเครื่องมือหลักในการติดตามและเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาด้วย ขณะที่โทรศัพท์มือถือยังเป็นเครื่องมือในการบันทึกเรื่องราวการเดินทางด้วยรูปถ่ายและวิดีโอ และการโพสต์ข้อความบนแพลตฟอร์มโซเชียลมีเดีย วิธีการติดตามจึงเป็นการรวมทั้งการศึกษาข้อความผสมผสานกับสื่อเช่นภาพและวิดีโอด้วยเครื่องมือสื่อสารดิจิทัลและ

แพลตฟอร์มโซเชียลมีเดีย (Leurs & Witteborn, 2021, pp.22-23) เช่นที่ปรากฏในภาพยนตร์เรื่อง Midnight Traveler (IMDb, 2019) ที่ผู้ลี้ภัยเป็นผู้กำกับภาพยนตร์ชาวอัฟกัน ได้ถ่ายทอดการเดินทางลี้ภัยของตนเองและครอบครัวจากการตามล่าของกลุ่มตาลีบันเพื่อขอพักพิงในยุโรป

จากแนวทางการศึกษาและวิธีวิทยาที่หลากหลาย ดังที่กล่าวไป คูณ เลอร์ส และมาดูลี ปราพาคา (Leurs & Prabhaka, 2018) แบ่งแนวทางดังกล่าวออกเป็น 3 กระบวนทัศน์ ประกอบด้วย 1) กระบวนทัศน์ที่ใช้แนวทางวัฒนธรรมไซเบอร์ศึกษาที่เน้นสื่อดิจิทัลเป็นศูนย์กลาง (Digital-Media-Centric Cyber Culture Approach) หรือศึกษาผู้อพยพย้ายถิ่นในพื้นที่ไซเบอร์ (Cyberspace) 2) กระบวนทัศน์แนวทางชาติพันธุ์วรรณนาที่ไม่ได้เน้นสื่อดิจิทัลเป็นศูนย์กลาง (Non-Digital-Media-Centric Ethnographic Approach) หรือศึกษาชีวิตประจำวันของผู้อพยพย้ายถิ่นดิจิทัล 3) กระบวนทัศน์แนวทางดิจิทัลที่เน้นสื่อดิจิทัลเป็นศูนย์กลาง (Digital-Media-Centric Digital Approach) หรือพิจารณาว่าผู้อพยพย้ายถิ่นเป็นข้อมูล

กระบวนทัศน์ผู้อพยพย้ายถิ่นในพื้นที่ไซเบอร์เชื่อมโยงกับอินเทอร์เน็ตศึกษาโดยให้ความสำคัญกับชุมชนพื้นที่ไซเบอร์ที่เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 1990 กระบวนทัศน์นี้มองพื้นที่ไซเบอร์เป็นชุมชนเสมือนที่สื่อสารกันด้วยข้อความเป็นหลัก (Text-Based) ซึ่งอยู่ในกรอบมนุษยนิยม (Humanistic) และการตีความข้อเขียน (Hermeneutical Interpretation)¹ ผู้ที่ศึกษาใช้ทฤษฎีเพื่อดูว่าคนสามารถละทิ้งตัวตนเชิงกายภาพและทดลองมีปฏิสัมพันธ์ด้วยอัตลักษณ์ทางเพศสภาวะ เชื้อชาติ และ

¹ นฤพนธ์ ดั้ววิเศษ (ม.ป.ป.-ก) อธิบายแนวคิด Hermeneutics ว่าเป็นแนวทางในการตีความที่ได้รับอิทธิพลจากการตีความคัมภีร์ไบเบิล ในการหยั่งรู้ด้วยการคิดพิจารณาหลักการธรรมค้ำสอนเพื่อเข้าใจเจตนารมณ์ของพระเจ้าที่มีต่อมนุษย์ และต่อมาได้กลายเป็นแนวทางให้นักวิชาการสายปรัชญา วรรณกรรม วิจารณ์วรรณคดี ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา และเทววิทยาและศาสนา ใช้ในการตีความงานเขียนด้วยกรอบการอธิบายที่แตกต่างกันไป เช่น กรอบเสรีนิยม วัตถุนิยม และอัตถประโยชน์นิยม การตีความเพื่อให้เกิดการหยั่งรู้ยังเป็นแนวทางสำคัญในทางมานุษยวิทยาที่อาศัยการเล่าอย่างละเอียดและการตีความ เรียกได้ว่าเป็นมานุษยวิทยาสายมนุษยนิยม (Humanistic Anthropology) ซึ่งเริ่มใช้เป็นครั้งแรกในวารสาร Anthropology and Humanism ที่รวบรวมงานจากหลากหลายสาขาวิชา ส่วนหนึ่งใช้แนวทางนี้ในการตีความและวิจารณ์อำนาจของศาสนาที่เป็นคู่ตรงข้ามกับวิทยาศาสตร์ การศึกษาแนวทางนี้จึงเป็นแนววิพากษ์ที่ให้ความสำคัญกับมนุษย์เป็นศูนย์กลาง และสามารถตีความพฤติกรรมของมนุษย์และศึกษาประสบการณ์ของมนุษย์ด้วย อีกทั้งยังสนใจศึกษาและตีความภาษาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์และการสื่อสารของมนุษย์ (นฤพนธ์ ดั้ววิเศษ, ม.ป.ป.-ข)

สัญชาติ ที่ไม่จำเป็นต้องเชื่อมโยงกับพื้นที่ออนไลน์ สำหรับผู้ศึกษาในแนวทางนี้ไม่ได้เพียง “ผู้สังเกตการณ์ในระยะห่าง” (Distanced Observer) เพื่อบอกว่าคนในชุมชนเสมือนนั้นมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างไร ในส่วนของผู้ที่ศึกษาการอพยพย้ายถิ่นได้ใช้แนวทางนี้ดูความแตกต่างของการแสดงตัวตนในพื้นที่ออนไลน์และออฟไลน์ เช่นราดจิกา กัจจาลา (Gajjala, 2004 as cited in Leurs & Prabhakar, 2018, p.251) เริ่มเข้าไปอยู่ในชุมชนออนไลน์ขณะที่ศึกษาด้วยแม้ว่าจะมีการเปิดเผยตัวตนในฐานะนักวิจัยในเวลาต่อมาก็ตาม แต่ก็ทำให้เกิดข้อถกเถียงถึงสถานะและความสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัยและผู้ถูกวิจัย การศึกษาในแนวทางนี้ยังรวมถึงการวิเคราะห์ว่าทฤษฎีที่ปรากฏในโลกออนไลน์ เช่น งานศึกษาเกี่ยวกับการสื่อสารกลุ่มผู้อพยพลี้ภัยจากโซมาเลียที่มีนัยถึงการอพยพที่ไม่ปกติ (irregular migration) ส่งผลต่อประเด็นจริยธรรมตามมา กระบวนทัศน์นี้จึงถือเป็นแนวทางบุกเบิกการศึกษาวัฒนธรรมดิจิทัลของกลุ่มผู้อพยพย้ายถิ่น แมตต์มาคาล่า “ไซเบอร์” จะไม่เป็นที่นิยมใช้แล้วก็ตาม (Leurs & Prabhakar, 2018, p.251)

ส่วนแนวทางศึกษาชีวิตประจำวันของผู้อพยพย้ายถิ่นดิจิทัลไม่ได้มุ่งศึกษาการใช้สื่อดิจิทัลเป็นหลัก แต่ดูความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นออนไลน์และออฟไลน์เป็นหน่วยหลักในการวิเคราะห์ นักวิจัยใช้การลงภาคสนามด้วยแนวทางชาติพันธุ์วรรณนาในพื้นที่จริงผสมผสานกับการสังเกตพฤติกรรมหรือปฏิบัติการในการใช้สื่อดิจิทัล เช่นแดเนียล มิลเลอร์ และดอน สเลเตอร์ (Miller & Slater, 2000 as cited in Leurs & Prabhakar, 2018, p.252) ที่ดูการใช้สื่อดิจิทัลของคนตรินิแดด (Trinidad) ในบริบทออฟไลน์เช่นคาเฟ่ คลับ โรงเรียน และศูนย์ชุมชน ที่อาศัยอยู่ในต่างประเทศอย่างนิวยอร์กและลอนดอน และพื้นที่ออนไลน์ เช่นบนเว็บไซต์ อีเมล หรือไซต์การพูดคุย (Chat Site) หรือมารี ยอร์ ยิว (Georgiou, 2006 as cited in Leurs & Prabhakar, 2018, p.252) ที่ศึกษาการสร้างอัตลักษณ์คนพลัดถิ่นชาติพันธุ์ซีเรียต (Cypriot) บนเกาะไซปรัส (Cyprus) ในประเทศกรีซ ที่ต้องทำความเข้าใจเชื่อมโยงทั้งในปริบทส่วนตัว สาธารณะ พื้นที่เมือง และสภาวะข้ามชาติ การศึกษาด้วยกระบวนทัศน์นี้มุ่งทำความเข้าใจสื่อดิจิทัลในภาพรวมในฐานะที่เป็นวัตถุที่สร้าง

ประสบการณ์ที่มีชีวิต ปฏิบัติการและโลกทางสังคม จนต่อมาพัฒนาเป็น “ชาติพันธุ์วรรณนาดิจิทัล” (Pink et al., 2016 as cited in Leurs & Prabhakar, 2018, p.252) และ “สังคมวิทยาดิจิทัล” (Gregory et al., 2017 as cited in Leurs & Prabhakar, p.252) เพื่อที่จะอธิบายว่าไม่มีใครใช้ชีวิตดิจิทัลได้ตลอดเวลา

แนวทางผู้อพยพย้ายถิ่นในฐานะข้อมูลคือการแสดงให้เห็นว่ากลุ่มคนเหล่านี้ถูกบันทึกในฐานะข้อมูล จากการที่รัฐบาลของสมาชิกสหภาพยุโรปมีนโยบายแบบบนลงล่าง (top-down) ในการเก็บข้อมูลให้อยู่ในรูปของข้อมูลขนาดใหญ่เพื่อจัดการการย้ายถิ่นและการควบคุมชายแดน ขณะที่รัฐในแต่ละประเทศใช้ข้อมูลจากโซเชียลมีเดียในการคาดการณ์การไหลเวียนและการเคลื่อนย้าย ส่วนในแวดวงวิชาการก็สนใจอธิบาย “สังคมการสร้างข้อมูล” (Datafied Society) และปรากฏการณ์วัฒนธรรมในสังคมถูกอธิบายผ่านข้อมูลด้วยการศึกษาอินเทอร์เน็ต ซึ่งเป็นงานวิจัยที่ใช้แนวทางดิจิทัลหรือระบบคอมพิวเตอร์รวมถึงใช้เป็นการเข้าถึงข้อมูลและแสดงผลการศึกษา เช่น การไหลเวียนของการย้ายถิ่นระหว่างประเทศด้วยการแสดงข้อมูลด้วยภาพ (Data Visualization) กราฟิก (Graphic Visualization) หรือหลากหลายรูปแบบในสภาวะรวมตัว (Assemblage) ประเด็นสำคัญที่แนวทางการศึกษานี้ต้องพึงระวังคือ ข้อมูลคือวัตถุที่ประกอบร่างและมีผลต่อการสร้างและการใช้อีกทั้งข้อมูลไม่ได้มีความเป็นกลาง (Neutral) หากข้อมูลสัมพันธ์กับสถานการณ์ที่ถูกใช้และนำเสนอ การใช้แนวทางนี้ในการศึกษาจึงเป็นได้ทั้งการวิจัยเชิงปริมาณและคุณภาพ หรือการศึกษาแบบหลายสนาม (Multi-Sited) ในหลายช่วงเวลา หรือการศึกษานบนแพลตฟอร์มดิจิทัล แนวทางที่หลากหลายเหล่านี้สะท้อนความซับซ้อนและสัมพันธ์ (relational) กันระหว่างออนไลน์และออฟไลน์ รวมถึงผู้กระทำการหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มากกว่าหนึ่งกลุ่มที่เข้ามามีบทบาทต่อการใช้อ้างอิง (Leurs & Smets, 2018; Chouliraki & Georgiou, 2019; Ponzanesi, 2019; Leurs & Wittebom, 2021)

ขณะที่การใช้ศาสตร์ของข้อมูลและข้อมูลขนาดใหญ่เข้ามามีบทบาทในแวดวงมนุษยศาสตร์ ข้อวิพากษ์และข้อสงสัยในการใช้ข้อมูลก็เกิดขึ้นด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะข้อสังเกตที่ว่า

ข้อมูลนั้นไม่ได้มีความเป็นกลางหรือมีความเที่ยงตรง อีกทั้งยังมีอคติและเลือกปฏิบัติต่อกันด้วยลักษณะชาติพันธุ์และเพศสภาพ โดยแนวทางมนุษยศาสตร์ดิจิทัล (Digital Humanities) ได้เข้ามามีบทบาทในการศึกษาการอพยพย้ายถิ่นดิจิทัล ด้วยการนำข้อมูลจากโซเชียลมีเดียมาใช้ และประเด็นการเคารพเจ้าของข้อมูล (Ponzanesi & Leurs, 2014; Leurs & Shepherd, 2017) มิติหนึ่งที่คุน เลอร์ส และทามารา เชฟเพิร์ด (Leurs & Shepherd, 2017) นำเสนอคือการที่ข้อมูลนั้นสร้างอคติและการเลือกปฏิบัติด้วยการใช้คำสำคัญ (keyword) อย่างจงใจและมีเป้าประสงค์อยู่เบื้องหลัง-ริชาร์ด โรเจอร์ส (Rogers, 2017) แสดงให้เห็นว่าโปรแกรมการค้นหาคำสามารถขึ้นำด้วยการใช้ภาษาหรือคำสำคัญด้วยการสืบค้นบนกูเกิ้ล โรเจอร์สยกการนำเสนอข่าวของสำนักข่าวบีบีซีในประเด็นความขัดแย้งระหว่างอิสราเอลและปาเลสไตน์ด้วยการใช้คำว่า “barrier” หรือสิ่งกีดขวางที่แบ่งแยกอิสราเอลกับปาเลสไตน์ หรือ “separation barrier” หรือสิ่งกีดขวางที่แบ่งแยก และ “West Bank barrier” หรือสิ่งกีดขวางเวสต์แบงค์ เพื่อหลีกเลี่ยงการใช้คำที่มีนัยในการสร้างความมั่นคง เช่น “security fence” หรือรั้วเพื่อรักษาความมั่นคง และ “apartheid wall” หรือกำแพงแห่งการแบ่งแยกที่รัฐบาลอิสราเอลใช้ เป็นต้น

ข้อสังเกตของเลอร์ส และเชฟเพิร์ด (Leurs & Shepherd, 2017) มีต่อคำเฉพาะ (jargon) ที่ยุโรปแดค (European Dactyloscopy-Eurodac) ซึ่งเป็นระบบปฏิบัติการข้อมูลของสหภาพยุโรปในการเปรียบเทียบลายนิ้วมือเพื่อช่วยรัฐสหภาพยุโรปในการตัดสินใจอนุญาตให้วีซ่าในการเข้าประเทศ (Migration and Home Affairs, European Commission, n.d.) เลือกใช้ในระบบสกรีนคนเข้าออกด้วยข้อมูลลายนิ้วมือ ซึ่งประกอบไปด้วย 3 คำหลักที่หมายถึงคน 3 กลุ่มที่กลายเป็นตัวตนเชิงข้อมูล (Data Subject) คือ 1) ข้อมูลผู้สมัครขอเป็นผู้พักพิง (Asylum Applicant) 2) ข้อมูลของคนต่างด้าวที่เชื่อมโยงกับการข้ามแดนที่ผิดปกติ (data of ‘aliens’ apprehended in connection with irregular border crossings) และ 3) ข้อมูลที่เชื่อมโยงกับคนต่างด้าวที่อาศัยอยู่อย่างผิดกฎหมายในรัฐสมาชิกสหภาพยุโรป (data related to ‘aliens’ ‘illegally present’ in member states) การ

จัดประเภทดังกล่าวนำไปสู่ปฏิบัติการการ “การส่งตัวกลับเชิงดิจิทัล” (digital deportation) ได้ (Leurs & Shepherd, 2017, pp.215-216) การดำเนินนโยบายด้วยจัดประเภทจากข้อมูลขนาดใหญ่จึงทำให้ตั้งสมมติฐานไว้ล่วงหน้าและกลายเป็นความเสี่ยง โดยละเลยเรื่องเล่าหรือชีวิตของผู้คนที่มีชีวิตจิตใจที่ถูกแทนที่ด้วยการคาดการณ์จากข้อมูล (Leurs & Witteborn, 2021, p.20)

3.2 ข้อท้าทายและประเด็นจริยธรรม

ญาณวิทยาและวิธีวิทยาสู่ระเบียบวิธีวิจัยของการศึกษาการอพยพย้ายถิ่นและสื่อและเทคโนโลยีดิจิทัลแสดงให้เห็นถึงข้อท้าทายและคำถามหรือข้อกังวลเกี่ยวกับจริยธรรมที่ครอบคลุมถึงการใช้ข้อมูลและการเคารพความเป็นส่วนตัวของเจ้าของข้อมูลโดยเฉพาะในการอพยพย้ายถิ่นที่ไม่เป็นไปตามแนวทางปกติหรือในกลุ่มคนที่ถูกบังคับให้ย้ายถิ่น คุน เลอร์ส และมาดูลี ปราพาคา (Leurs & Prabhaka, 2018, p.152) อธิบายเกี่ยวกับประเด็นจริยธรรมของการศึกษาบนสื่อหรือเครื่องมือดิจิทัลที่เรียกว่า “วิธีการอิเล็กทรอนิกส์” (E-methods) และ “การวิจัยอิเล็กทรอนิกส์” (E-research) ว่าโดยทั่วไปแล้วคือการสร้างความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมในหลายรูปแบบที่ไม่สามารถละเว้นการสร้างอคติหรือการเลือกปฏิบัติได้ โดยเฉพาะประเด็นที่กล่าวไปแล้วคือการนำศาสตร์ด้านข้อมูลมาผสมผสาน ไม่ว่าจะเป็นการคัดกรอง ขัดเกลา จัดประเภท และวิเคราะห์ข้อมูลโดยนักวิจัยและการใช้เครื่องมือ นั้นสร้างสภาพการณ์ภายใต้กรอบและการผลิตความรู้ ซึ่งทำให้เห็นถึงการผสมผสานการใช้ข้อมูลขนาดใหญ่ และข้อมูลขนาดเล็กซึ่งหมายถึงเรื่องเล่าหรืออัตลักษณ์ของผู้อพยพย้ายถิ่นในระดับปัจเจกเพื่อให้เห็น “ผู้กระทำการ” (Agency) คือศักยภาพ ประสบการณ์ที่ขัดแย้ง และมุมมองของพวกเขาด้วยซึ่งไม่ใช่แค่การศึกษาแบบคล้อยตามกับการแบ่งประเภทการคัดกรองผู้คนของสหภาพยุโรปผ่านการใช้ข้อมูล ศาสตร์ของข้อมูลจึงไม่ใช่แค่เครื่องมือหรือแนวทางในการทำวิจัย แต่ยังหมายถึงศาสตร์ที่ ต้องมี ปฏิกริยาตอบกลับกับสังคมสร้างข้อมูล (Datafied Society) ที่ไม่ยอมรับกับความลึกลับของผู้กำหนด

นโยบายที่เชื่อว่าความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีจะแก้ปัญหาสังคมได้เท่านั้น (Van Es & Schäfer, 2017; p.16)

ดังนั้นนักวิจัยควรสร้างความมั่นใจว่าข้อมูลดิจิทัลที่นำเสนอไม่ได้สร้างภาพผู้อพยพหรือผู้ย้ายถิ่นแบบเหมารวมเป็นกลุ่มเดียว (Homogeneous Group) และช่วยทำให้สถานการณ์ความเปราะบางของพวกเขาเกิดความตระหนักรู้โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและได้รับการแก้ไข (Leurs & Prabhaka, 2018) ด้วยการใช้แนวทางการศึกษาอื่นประกอบ เช่น สตรีนิยม การศึกษาเชิงวิพากษ์ (Critical Pedagogy) การต่อต้านโดยผู้ถูกกดขี่ (Anti-Oppressive) และมุมมองของคนดั้งเดิมหรือพื้นถิ่น (Indigenous Perspective) เพื่อไม่เกิดการครอบงำด้วยความคิดที่ว่าข้อมูลขนาดใหญ่เป็นแนวทางที่ก้าวหน้าประการเดียว แต่ผนวกความเป็นมนุษย์ในการตัดสินใจดำเนินนโยบายและสะท้อนประเด็นความรับผิดชอบทางจริยธรรม โดยไม่ได้คำนึงถึงความเป็นภาววิสัยเชิงประจักษ์เท่านั้น (Leurs & Shepherd, 2017) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยและผู้ที่ถูกศึกษาเป็นอีกประเด็นที่ควรตระหนักถึง เพราะเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมแต่มีลำดับชั้น ตลอดจนการใช้เครื่องมือหรือเทคโนโลยีดิจิทัลที่สร้างความสัมพันธ์นั้นก่อตัวสร้างระยะห่าง หรือไม่ได้ทำให้ความสัมพันธ์เกิดขึ้นเลยก็ได้ ดังนั้น นักวิจัยควรมีการสะท้อนย้อนคิด คำนึงถึงจิตใจ (sensitivity) และความรับผิดชอบต่อความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการวิจัย นักวิชาการในศาสตร์นี้จำนวนหนึ่ง (Leurs & Prabhaka, 2018; Sandberg & Rossi, 2021) เสนอให้ใช้ตรรกะ “จริยธรรมของความห่วงใยเอาใจใส่” (Ethics of Care) นั่นคือข้อคำนึงที่มากไปกว่า “การทำอะไรที่ไม่เป็นอันตราย” (Doing No Harm) ต่อผู้ที่นักวิจัยศึกษาซึ่งมีสถานะเปราะบาง ด้วยการสร้างความสัมพันธ์ที่เหมาะสมและเป็นประโยชน์กับทั้ง 2 ฝ่าย โดยเฉพาะประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับผู้ถูกศึกษา (Sandberg & Rossi, 2021, P.4)

มารี แชนด์แบร์ก และลูคา รอสซี (Sandberg & Rossi, 2021) เสนอ “แนวคิดความเอาใจใส่” (Notion of Care) เมื่อใช้ข้อมูลหรือข้อมูลขนาดใหญ่ (Care for Big Data) ตั้งแต่ก่อนเก็บข้อมูล และระหว่างเก็บข้อมูลจนเสร็จสิ้นการทวิจ

การเข้าถึงข้อมูลดิจิทัลด้วยความเอาใจใส่นั้นหมายถึงการใช้แบบตั้งคำถาม เพื่อให้เห็นปฏิบัติการของข้อมูลและการเชื่อมโยงไปสู่การทำวิจัยการอพยพย้ายถิ่นที่ไม่สร้างอันตรายให้กับการทำวิจัยในระยะต่อไป และไม่ได้แยกการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณออกจากกันอย่างสิ้นเชิง (Quali-Quantitative Divide) เพื่อทำให้เห็นร่องรอยดิจิทัล ที่นำไปสู่การตัดสินใจในเชิงวิธีวิทยาภายใต้การออกแบบเชิงทฤษฎีและแนวคิด รวมถึงการนำเสนอข้อมูลเชิงทัศนภาพ แพรทริเซีย ปรีเอโต-บลองโก (Prieto-Blanco, 2021) เสนอแนะว่านักวิจัยที่ศึกษาการอพยพย้ายถิ่นควรคำนึงถึง “สิทธิที่จะไม่ปรากฏตัว” (Right To Disappear) ของผู้ที่ถูกศึกษา และพยายามสร้างความใกล้ชิดและไว้วางใจก่อนที่นำเสนอผลการศึกษาออกมาเป็นแบบทัศนภาพ (Visual) ตลอดจนการใช้เทคนิคต่าง ๆ ในการนำเสนอ เช่นการใช้ภาพถ่ายที่ลดทอนอัตลักษณ์หรือความเปราะบางของผู้พลัดถิ่นหรือผู้อพยพ

มารี แมคคอลลีฟ (McAuliffe, 2021, pp.3-4) ผู้เชี่ยวชาญด้านการอพยพย้ายถิ่นจากองค์การระหว่างประเทศเพื่อการโยกย้ายถิ่นฐาน (IOM) กล่าวว่าการพัฒนาด้านเทคโนโลยีที่เป็นผลพวงจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่ 4 ก่อให้เกิดเทคโนโลยีดิจิทัลที่ทำให้มนุษย์มีทางเลือกมากขึ้น คือไม่ได้จำกัดอยู่กับการใช้งานระบบหรือฟังก์ชันเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์เพียงอย่างเดียว ปัจจุบันเราสามารถเชื่อมต่อกับผู้คนผ่านโทรศัพท์มือถือหรืออุปกรณ์อื่น ๆ ขณะที่สิ่งต่าง ๆ ถูกทำให้เข้าสู่ระบบดิจิทัล (Digitization) ที่ไม่ได้เน้นที่จำนวนขนาด และแปรออกมาเป็นตัวเลขที่จับต้องได้เท่านั้น แต่ยังรวมถึงการบันทึกหรือเก็บสะสมวัตถุในรูปดิจิทัล เธอวิพากษ์ว่าสังคมและมนุษย์ในยุคดิจิทัลกลับให้ความสำคัญและมีปฏิสัมพันธ์กับตัวเลขในรูปของการวัดขนาด (Measurement) เชิงปริมาณมากเกินไป การเปลี่ยนแปลงทุกสิ่งเป็นดิจิทัลกลับถูกกำกับด้วยตัวเลข ไม่ว่าจะเป็นเสียง ภาพถ่าย ลายนิ้วมือ ซึ่งอนุญาตให้เกิดการเก็บสะสมข้อมูลได้จำนวนมากและมีขนาดใหญ่ (Big Data) ภายใต้กระบวนการสร้างข้อมูล (Datafication) และเธอเห็นว่าเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามามีบทบาทในการอพยพย้ายถิ่นจนทำให้เกิดความสัมพันธ์เชิงอำนาจหรือความไม่เท่า

เทียมที่มีเทคโนโลยีเป็นตัวกำหนด เช่น ระบบอัตโนมัติ (automate) หรือปัญญาประดิษฐ์ (AI) ได้เข้ามาเป็นเครื่องมือในการคัดกรองคนข้ามเขตแดนระหว่างประเทศของรัฐที่พัฒนาแล้ว โดยใช้ระบบอัตโนมัติบรรจุข้อมูลเพื่อทำการคัดเข้าออกผู้คนในการให้ใบอนุญาตหรือวีซ่าเข้าประเทศ

แกรนท์ บอลล์เมอร์ (Baller, 2018, p.26) อธิบายว่าความสัมพันธ์ของสื่อดิจิทัลและวัฒนธรรมมีลักษณะ “การเมือง” ที่สร้างความแตกต่างและการต่อต้านที่ทำให้เกิดการต่อรอง เช่น ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างมนุษย์และร่างกายที่ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ที่ไม่ได้มีความเป็นกลางหรือเป็นธรรมชาติกับความเป็นวัตถุของสื่อดิจิทัล สื่อดิจิทัลจึงสะท้อนความเป็นการเมืองตรงที่มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับความเป็นวัตถุที่แตกต่างกัน บางคนอาจมีอำนาจเหนือวัตถุ ขณะที่บางคนอาจถูกควบคุมหรือถูกจัดการด้วยวัตถุ (Baller, 2018, pp.2-3, 11) สอดคล้องกับ ยูนา คิม (Kim, 2017, p.5) ที่ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางอำนาจและโครงสร้างทางสังคมที่ไม่เท่าเทียมที่ส่งผลต่อการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในชีวิตประจำวันของพี่เลี้ยงเด็กจากการใช้โทรศัพท์มือถือ เธอกล่าวไว้ในความเป็นจริงแล้วสื่อเทคโนโลยีอาจไม่ได้เปลี่ยนแปลงสถานการณ์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีก่อนหน้านี้ แต่เทคโนโลยีถูกสร้างขึ้นจากบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างและมีช่วงชั้นทางสังคม (social stratification) ที่มีอยู่แต่เดิม หรือเกิดขึ้นจากลำดับชั้นทางสังคม (social hierarchy) ที่สัมพันธ์กับชนชั้น เชื้อชาติ เพศ สภาวะ และอื่น ๆ และเทคโนโลยีได้ทำให้เกิดปฏิบัติการใหม่บนพื้นที่ที่แสดงการเมืองเชิงอัตลักษณ์และนำไปสู่ความเหลื่อมล้ำทางสังคมอีกชั้นหนึ่งได้

บทสรุป

งานวิจัยเอกสารของบทความนี้ได้ทบทวนสถานการณ์องค์ความรู้ที่เป็นการบูรณาการ 2 ศาสตร์สำคัญได้แก่สื่อสารมวลชนหรือนิเทศศาสตร์และการอพยพย้ายถิ่นศึกษา ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2000 เป็นต้นมา สอดรับกับที่สังคมโลกก้าวเข้าสู่ความเป็นโลกาภิวัตน์ที่มีการไหลเวียนของผู้คน การเงิน เทคโนโลยี สื่อ อุดมการณ์ และสิ่งต่าง ๆ (Appadurai, 1990)

การทำความเข้าใจความเชื่อมโยงระหว่างการอพยพย้ายถิ่นและสื่อ นั้นได้รับความสนใจมากขึ้น เมื่อเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อสังคมแทบทุกมิติ โดยเฉพาะเมื่อเกิดวิกฤติผู้อพยพหรือวิกฤติผู้ลี้ภัยในช่วงปี 2013 ผู้ลี้ภัยและผู้อพยพจำนวนมากตัดสินใจเดินทางจากตะวันออกกลางและแอฟริกา มุ่งหน้าสู่ยุโรป โดยมีเครื่องมือสื่อสารโดยเฉพาะโทรศัพท์มือถือช่วยในการเคลื่อนย้ายเพื่อหาเส้นทางและจุดหมายปลายทาง รวมถึงการสื่อสารผ่านโซเชียลมีเดียกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่ให้ความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรม การสื่อสารดิจิทัลยังใช้เพื่อส่งข่าวถึงสถานภาพความปลอดภัยให้กับครอบครัวและบอกต่อข้อมูลที่จำเป็นให้กับผู้อพยพด้วยกัน ปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงทำให้เกิดการศึกษาแนวใหม่ที่เรียกว่าการอพยพย้ายถิ่นดิจิทัลศึกษาในช่วงปี 2015 เป็นต้นมา

การอพยพย้ายถิ่นดิจิทัลศึกษาต้องการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์ของผู้อพยพและการเชื่อมต่อของเทคโนโลยีดิจิทัล รวมถึงการเชื่อมต่อกับชุมชนที่เกี่ยวข้องในการสร้าง “พื้นที่เชื่อมต่อ” (connected space) หรือชุมชนเสมือนและการสร้างจินตนาการใหม่ (new imaginations) ขึ้นมาบนพื้นที่โซเชียลมีเดียที่ช่วยสร้างความทรงจำและเรื่องเล่าใหม่ ๆ ขึ้น ดังนั้น งานศึกษาแนวทางนี้ต้องการเผยให้เห็นถึงการเมืองในการเคลื่อนย้าย (politics of mobility) นั่นคือการที่คนมีความสามารถในการอพยพ/เคลื่อนย้ายไม่เท่ากัน อีกประเด็นสำคัญของการอพยพย้ายถิ่นดิจิทัลศึกษา คือการสร้างความรู้เพื่อให้เห็นถึงแง่มุมทางการเมืองหรืออำนาจที่เกิดขึ้นในการย้ายถิ่นดิจิทัล ในแง่ภาววิทยานั่นองค์ประกอบหรือสิ่งต่าง ๆ ถูกทำให้เป็นดิจิทัลและการเคลื่อนย้ายของมนุษย์ถูกจัดเก็บให้เป็นข้อมูล (datafication) รวมถึงญาณวิทยาที่สัมพันธ์กับจริยธรรมทั้งในแง่กฎหมายและสิทธิมนุษยชน ที่เทคโนโลยีดิจิทัลเป็นได้ทั้งโอกาสและความเสี่ยงให้กับผู้ที่อพยพหรือย้ายถิ่น เนื่องด้วยการใช้โปรแกรมและนวัตกรรมจากหลายผู้กระทำการที่มีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นรัฐและหน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมในการเคลื่อนย้าย และช่วงที่ผู้อพยพหรือผู้ลี้ภัยได้รับสถานะให้พักพิงในพื้นที่ปลายทางที่อยู่

ภายใต้การเฝ้าระวังและรักษาความมั่นคงด้วยระบบดิจิทัล (digital surveillance and securitization)

แม้จะเป็นศาสตร์ที่เกิดขึ้นไม่นาน แต่นักวิชาการในการอพยพย้ายถิ่นดิจิทัลศึกษาได้เริ่มคาดการณ์แล้วว่า เทคโนโลยีดิจิทัลจะยังคงมีบทบาทต่อรัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในกระบวนการการย้ายถิ่นและนำไปสู่การกำหนดนโยบายบนฐานข้อมูล โดยเฉพาะการควบคุมการเข้าออกของผู้คนและการปกป้องชายแดน และหน่วยงานอย่างยูเอ็นเอชซีอาร์หรือองค์กรที่ให้ความช่วยเหลือด้านสิทธิมนุษยชนและมนุษยธรรมต่างก็พึ่งพิงข้อมูลในการให้สถานะหรือความช่วยเหลือด้านทรัพยากร ตลอดจนการการปรับตัวและสร้างทักษะให้กับผู้อพยพ อย่างไรก็ตามที่เกิขึ้นคือ เทคโนโลยีจะกลายเป็นองค์ประกอบหลักในการกำหนดนโยบายโดยหน่วยงานดังกล่าว มากกว่าการยึดเอาตัวผู้อพยพหรือผู้ย้ายถิ่นเป็นศูนย์กลางหรือไม่ (Dijstelbloem, 2021) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้เทคโนโลยีในการเฝ้าระวังที่กลายเป็นความสัมพันธ์เชิงวิภาษวิธี (Dialectical) ระหว่างรัฐและหน่วยงานความมั่นคงและผู้อพยพย้ายถิ่น สถานการณ์ที่ผู้อพยพย้ายถิ่นพึ่งพิงโทรศัพท์มือถือหรือการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารบนโลกโซเชียล ถือเป็นปฏิบัติการต่อต้านที่มีต่อรัฐต้นทางในการควบคุมหรือจำกัดสิทธิเสรีภาพ แต่ต้องไม่ลืมว่ารัฐเองก็สามารถเข้าถึงข้อมูลการสื่อสารทั้งหมดจากโทรศัพท์ได้ อีกทั้งยังสามารถเจาะข้อมูลบนเฟซบุ๊กหรือแอปพลิเคชันการสื่อสารได้อย่างไม่ยากเย็น นอกจากนี้ การใช้เทคโนโลยีอย่างปัญญาประดิษฐ์ ดาวเทียม โดรน บล็อกเชน และการวิเคราะห์ผ่านข้อมูลขนาดใหญ่ นำไปสู่การตัดสินใจของรัฐภายใต้กรอบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และดำเนินนโยบายในการควบคุมการเคลื่อนย้ายของมนุษย์แบบลวงหน้า เช่น การที่สหประชาชาติชะลอการให้สถานะผู้ลี้ภัย หรือการส่งกลับของผู้อพยพก่อนเดินทางถึงยุโรป เอมเร เอร์เนน คอร์คมาซ (Korkmaz, 2021) มองว่าเป็นการสร้างปฏิบัติการทางทหารและการสร้าง “ชายแดนอัจฉริยะ” (smart border) ที่อาจก่อให้เกิดความเสี่ยงต่อผู้ลี้ภัยที่พยายามที่จะต่อต้านการถูกติดตามผ่านข้อมูลที่ใช้นโทรศัพท์มือถือ

การคาดการณ์การอพยพย้ายถิ่นยังคงเป็นภารกิจสำคัญของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะการคาดการณ์การอพยพย้ายถิ่นระหว่างประเทศที่มีความสำคัญต่อการจัดการของรัฐและนโยบายโดยรัฐบาลปลายทางหรือรัฐที่รับผู้อพยพย้ายถิ่น เทคโนโลยีและเครื่องมือดิจิทัลจะมีบทบาทสำคัญในการวัดการย้ายถิ่นและนำไปสู่การประเมินสถานการณ์ด้วยการสร้างโมเดลขึ้นมา เนื่องด้วยความไม่แน่นอนที่เกิดขึ้นในการตัดสินใจของคนในระดับจุลภาค และความซับซ้อนของสถานการณ์และข้อมูลข่าวสารที่มีอยู่อย่างจำกัด ดังนั้นการคาดการณ์การอพยพย้ายถิ่นในระดับมหภาคยังคงสร้างความไม่แน่นอนและความท้าทายต่อไป เนื่องจากการเก็บข้อมูลขึ้นอยู่กับการเข้าถึงและระดับของเทคโนโลยีที่ใช้โดยรัฐที่มีศักยภาพต่างกัน (Wiśniewski, 2021)

การระบาดใหญ่ของโควิด-19 ได้กลายมาเป็นข้อจำกัดในการเคลื่อนย้ายของผู้คน และการใช้เทคโนโลยี การเรียนรู้ด้วยกลไก (Learning Machine-LM) ปัญญาประดิษฐ์ และแอปพลิเคชันต่าง ๆ ได้เข้ามามีบทบาทต่อการเคลื่อนย้าย ผสานไปกับการควบคุมโรคที่เชื่อมโยงกับการสร้างระบบสาธารณสุข สวัสดิการทางการแพทย์ และบริการที่เกี่ยวข้อง แม้ว่าระบบเหล่านี้กำลังอยู่ระหว่างการพัฒนา และยังไม่เข้าสู่ระบบทางการ หรือถาวรแบบการควบคุมการข้ามพรมแดนที่เป็นผลพวงจากวินาศกรรม 9/11 แต่คนเดินทางระหว่างประเทศได้กลายเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักในการถูกควบคุมการเคลื่อนย้าย หลายประเทศปิดพรมแดนหรือออกมาตรการจำกัดการเดินทางเข้าออก การควบคุมโรคที่มักกับคนทำให้การอพยพย้ายถิ่นของคนหยุดชะงักหรือประสบปัญหา เช่น คนที่ต้องการไปศึกษาในต่างประเทศ คนทำงานในภาคต่าง ๆ หรือการเดินทางไปอยู่ด้วยกันของสมาชิกในครอบครัว รวมถึงผู้อพยพย้ายถิ่นในค่ายผู้ลี้ภัยที่ต้องชะลอการเดินทางไปยังประเทศที่ 3 นอกจากนี้ สถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 ยังส่งกระทบต่อนโยบายการจัดการการย้ายถิ่นของรัฐในบางประเทศ เช่น สหรัฐฯ และออสเตรเลียที่ก่อนหน้านี้การแพร่ระบาดได้มีการพิจารณานโยบายการย้ายถิ่นและคนเข้าเมือง หากโควิด-19

ได้เป็นตัวกระตุ้นให้การดำเนินนโยบายชะลอหรือจำกัดจำนวนผู้อพยพหรือคนเข้าเมืองให้มีผลในทางปฏิบัติเร็วขึ้นหรือเห็นชัดขึ้น ตลอดจนแนวความคิดการเหยียดเชื้อชาติ (Racism) ที่มีต่อคนเดินทางบางสัญชาติ เช่น คนจีนหรือชาวเอเชียที่ถูกมองว่าเป็นตัวการสำคัญในการแพร่ระบาด โดยมีเทคโนโลยีและนวัตกรรมดิจิทัลที่ถูกนำมาใช้เพื่อตอบสนองนโยบายดังกล่าวโดยรัฐในหลายประเทศ (Mcauliffe & Blower, 2021)

หากพิจารณาจากมุมมองเชิงมนทัศน์และวิธีวิทยา งานวิจัยเอกสารนี้พบว่าการการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างศาสตร์ด้านสื่อและการอพยพย้ายถิ่นได้หันไปสนใจในกระบวนการทัศน์วัตถุสถานะ (Materiality Turn) โดยเฉพาะการพิจารณาการพัฒนาและการเปลี่ยนผ่านของเทคโนโลยีไปสู่ดิจิทัลที่มีลักษณะอมนุษย์ เช่น อุปกรณ์และเครื่องมือ ระบบปฏิบัติการซอฟต์แวร์ ความก้าวหน้าในการใช้ปัญหาประดิษฐ์และ

เทคโนโลยีล้ำสมัย ที่สำคัญคือ สถิติและข้อมูลที่ถูกบันทึกด้วยจำนวนมหาศาล ตลอดจนระบบเฝ้าระวังภัยที่และติดตามผู้อพยพและผู้ลี้ภัยตั้งแต่ระหว่างการเดินทางและเมื่อถึงปลายทางของการอพยพย้ายถิ่น ซึ่งทำให้เห็นผู้กระทำการที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็นรัฐของประเทศต่าง ๆ องค์กรด้านการอพยพย้ายถิ่นและหน่วยงานอื่น ๆ ทำให้เกิดความสัมพันธ์หรือแรงผลักดันจากสถานะวัตถุที่เกี่ยวข้องกับผู้ปฏิบัติการและองค์กรเหล่านี้ ในแง่ปรากฏการณ์ทางสังคม งานวิจัยนี้ต่อยอดว่าสื่อและเทคโนโลยีดิจิทัลเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้เห็นพลวัตของการอพยพเคลื่อนย้าย และส่งผลต่อรูปแบบและทิศทางในการศึกษาการอพยพย้ายถิ่นและวัฒนธรรมของผู้อพยพ ด้วยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีได้เปลี่ยนผ่านการใช้ชีวิตและการมองโลก ตลอดจนการสร้างโลกทางสังคม

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- ฐานิดา บุญวรินทร์, อัจฉริยา ชูวงศ์เลิศ, บุศรินทร์ เลิศขวลิตสกุล และกุลธิดา ศรีวิเชียร. (2565). ข้อถกเถียงเรื่องความยั่งยืนทางดิจิทัล: มิติครอบครัวและความสัมพันธ์ เกษตรกรรม การท่องเที่ยว และการอพยพย้ายถิ่น. *วารสารสังคมศาสตร์*, 18(2), 39-72.
- นฤพนธ์ ตัวงวิเศษ. (ม.ป.ป.-ก). *Hermeneutics*. วันที่เข้าถึงข้อมูล 1 กุมภาพันธ์ 2566 แหล่งที่มา <https://anthropology-concepts.sac.or.th/glossary/64>
- นฤพนธ์ ตัวงวิเศษ. (ม.ป.ป.-ข). *Humanistic Anthropology*. วันที่เข้าถึงข้อมูล 1 กุมภาพันธ์ 2566 แหล่งที่มา <https://www.sac.or.th/databases/anthropology-concepts/glossary/69>
- ปรีดา นัคร. (2559). การประกอบสร้างความหมายภาพตัวแทนแรงงานข้ามชาติ โรฮิงญา (Rohingya) ผ่านเว็บไซต์ข่าวนานาชาติ. *วารสารนิเทศศาสตร์และนวัตกรรม* นิต้า, 3(1), 55-76.
- ภัทรา วรลักษณ์ และมณีนัย ทองอยู่. (2560). ความสัมพันธ์ข้ามชาติของแรงงานลาวในจังหวัดขอนแก่น. *วารสารลุ่มน้ำโขง*, 13(1), 149-170.
- มาโนช ชุ่มเมืองปัก. (2562). การใช้สื่อของผู้อพยพย้ายถิ่นกับแนวคิดสนามสังคมข้ามพรมแดน. *วารสารนิเทศศาสตร์ธุรกิจบัณฑิตย์*. 13(2), 81-108.
- วรมน สีนสุวรรณ. (2562). การย้ายถิ่นฐานผ่านการสมรสกับการใช้เทคโนโลยีการสื่อสารของคนไทยย้ายถิ่น “รุ่นใหม่” ในเยอรมนี. *วารสารสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา*, 37(1), 73-94.
- สมคิด แสงจันทร์. (2559). Facebook: พื้นที่สาธารณะออนไลน์ของแรงงานไทใหญ่ในประเทศไทย. *วารสารสังคมศาสตร์*, 8(2), 133-173.

สุจิตรา เป็ลย่นรุ่ง. (2561). รูปแบบการสื่อสารและการรับรู้อัตลักษณ์ของคนมอญข้ามถิ่นในจังหวัดสมุทรสาคร. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 26(52), 71-95.

ภาษาต่างประเทศ

Appadurai, A. (1990). Disjuncture and difference in the global cultural economy. *Theory, Culture & Society*, 7, 295-310.

Arditi, D. & Miller, J. (2019). Introduction: The logic of digital culture. In D. Arditi & J. Miller (Eds.), *The dialectic of digital culture* (pp.1-9). Lanham: Lexington Books.

Bailey, O. G., Georgiou, M., & Harindranath, R. (2007). Introduction: Exploration of diaspora in the context of media culture. In O. G. Bailey, M. Georgiou, & R. Harindranath (Eds.), *Transnational lives and the media: Re-imaging diaspora* (pp.1-8). New York: Palgrave Macmillan.

Ballmer, G. (2018). *Theorizing digital culture*. London: Sage Publications.

Bek, M. G. & Blanco, P.P. (2020). (Be)Longing through visual narrative: Mediation of (dis) affect and formation of politics through photographs and narratives of migration at Diaspora Türk. *International Journal of Cultural Studies*, 23(5), 709–727.

Brettell, C. & Hollifield, J.F. (2015). Introduction. In C. Brettell & J.F. Hollifield (Eds.), *Migration theory: Talking across disciplines* (pp.1-36). New York: Routledge.

Brinkerhoff, J. (2009). *Digital diasporas identity and transnational engagement*. New York: Cambridge University Press.

Chin, E. (2016). *Migration, Media, and Global-Local Spaces*. New York: Palgrave Mcmillan.

Chouliraki, L. & Musaro, P. (2017). The mediatized border: Technologies and effects of migrant reception in the Greek and Italian borders. *Feminist Media Studies*, 17(4), 535-549.

Chouliraki, L. & Georgiou, M. (2019). The digital border: Mobility beyond territorial and symbolic divides. *European Journal of Communication*, 34(6) 594–605.

Dekker, R., & Engbersen, G. (2014). How social media transform migrant networks and facilitate migration. *Global Networks*, 14(4), 401-418.

Dekker, R., Engbersen, G., & Faber, M. (2015). The use of online media in migration networks. *Population, Space & Place*, 22, 539-551.

Demirsu, I. (2022). Watching them grow: Intergenerational video-calling among transnational families in the age of smartphones. *Global Networks*, 1–15.

Dijstelbloem, H. (2021). Technological transformation in migration processes: Spatiality, temporality and agency. In M. McAuliffe (Ed.), *Research handbook on international migration and digital technology* (pp. 361- 375). Cheltenham & Camberley: Edward Elgar Publishing.

European Commission, Migration and Home Affairs. (n.d.). *Eurodac*. Retrieved February 4, 2023 from https://ec.europa.eu/home-affairs/pages/glossary/eurodac_en

- Gajjala, R. (2019). *Digital diasporas: Labor and affect in gendered Indian digital publics*. London & New York: Published by Rowman & Littlefield International, Ltd.
- Gak, M. (2016). The public sphere: Migration of normative principles and the digital construction of transnational ethics. In A. Karatzogianni, D. Nguyen, & E. Serafinelli (Eds.), *The digital transformation of the public sphere: Conflict, migration, crisis and culture in digital networks* (pp.11-33). New York: Palgrave.
- Georgalou, M. (2021). New Greek migrant (dis)identifications in social media: Evidence from a discourse-centred online ethnographic study. *Humanities & Social Sciences Communication*, 8, 155 (2021). <https://doi.org/10.1057/s41599-021-00831-9>
- Georgiou, M. (2007). Transnational crossroads for media and diaspora: Three challenges for research. In O. G. Bailey, M. Georgiou, & R. Haridranath (Eds.), *Transnational lives and the media: Re-imaging diaspora* (pp.11-32). New York: Palgrave Macmillan.
- Georgiou, M. (2019). City of refuge or digital order? Refugee, recognition and the digital governmentality of migration in the city. *Television & New Media*, 20(6), 600-616.
- Gomes, C. (2018). *Siloed diversity: Transnational migration, digital media and social networks*. New York: Palgrave Macmillan.
- Gribble, C. & Tran, L.T. (2016). Connecting and reconnecting with Vietnamese overseas communities and social media. In C. Gomes (Ed.), *The Asia Pacific in the age of transnational mobility: The search for community and identity on and through social media* (pp.63-85). London: Anthem Press.
- Hegde, R. S. (2019). Itinerant data: Unveiling gendered scrutiny at the border. *Television & New Media*, 20(6), 617-633.
- IMDb. (2019). *Midnight Traveler*. Retrieved February 4, 2023 from <https://www.imdb.com/title/tt8923500/>
- IOM. (2019). *World Migration Report 2020*. Geneva: IOM
- Karatzogianni, A., Nguyen, D., & Serafinelli, E. (2016). Introduction: The digital transformation of the public sphere. In A. Karatzogianni, D. Nguyen, & E. Serafinelli (Eds.), *The digital transformation of the public Sphere: Conflict, migration, crisis and culture in digital networks* (pp.1-8). New York: Palgrave.
- Karim, H. K. (2003). *The media of diaspora*. London & New York: Routledge.
- Kim, Y. (2017). *Childcare workers, global migration and digital media*. New York & London: Routledge.
- King, R. & Wood, N. (2001). *Media and migration: Construction of mobility and difference*. New York & London: Routledge.
- Kloppenburger, S. (2013). Mapping the contours of mobilities regimes. Air travel and drug smuggling between the Caribbean and the Netherlands. *Mobilities*, 8(1), 52-69.
- Komito, L. (2011). Social media and migration: Virtual community 2.0. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 62(6), 1075-1086.
- Korkmas, E.E. (2021). Ahead of the policy curve: Migrants harnessing tech to survive. In M. McAuliffe (Ed.), *Research handbook on international migration and digital technology* (pp.393-405). Cheltenham & Camberley: Edward Elgar Publishing.

- Koslowski, R. (2021). Drones and border control: An examination of state and non-state actor use of UAVs along borders. In M. McAuliffe (Ed.), *Research handbook on international migration and digital technology* (pp.152-165). Cheltenham & Camberley: Edward Elgar Publishing.
- Kperogi, F.A. (2012). *Webs of resistance: The citizen online journalism of the Nigerian digital diaspora* (PhD dissertation). Georgia State University.
- Leurs, K. (2017). Communication rights from the margins: Politicising young refugees' smartphone pocket archives. *The International Communication Gazette*, 79(6–7), 674–698.
- Leurs, K. & Prabhakar, M. (2018). Doing digital migration studies: Methodological considerations for an emerging research focus. In R. Zapata-Barrero, E. Yalaz (Eds.), *Qualitative Research in European Migration Studies* (pp. 247-266). Cham: Springer.
- Leurs, K. & Shepherd, T. (2017). Datafication & Discrimination. In M.T. Schäfer & K. van Es (Eds.), *The datafied society: Studying culture through data* (pp.211-231). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Leurs, K., & Smets, K. (2018). Five questions for digital migration studies: Learning from digital connectivity and forced migration in(to) Europe. *Social Media + Society*, 1–16.
- Leurs, K. & Witteborn, S. (2021). Digital migration studies. In M. McAuliffe (Ed.), *Research handbook on international migration and digital technology* (pp.15-28). Cheltenham & Camberley: Edward Elgar Publishing.
- Madianou, M. (2019). The biometric assemblage: Surveillance, experimentation, profit, and the measuring of refugee bodies. *Television & New Media*, 20(6), 581-599.
- McAuliffe, M. (2021). International migration and digital technology: An overview. In M. McAuliffe (Ed.), *Research handbook on international migration and digital technology* (pp.1-13). Cheltenham & Camberley: Edward Elgar Publishing.
- McAuliffe, M. & Blower, J. (2021). Migration, mobility and digital technology in a post-Covid-19 world: Initial reflections on transformations underway. In M. McAuliffe (Ed.), *Research handbook on international migration and digital technology* (pp.406-422). Cheltenham & Camberley: Edward Elgar Publishing.
- Mogalakwe, M. (2006). The use of documentary research methods in social research. *African Sociological Review*, 10(1), 221-230.
- Neag, A. & Supa, M. (2020). Emotional practices of unaccompanied refugee youth on social media. *International Journal of Cultural Studies*, 23(5) 766–786.
- Nedelcu, M. & Soysüren, I. (2020). Precarious migrants, migration regimes and digital technologies: The empowerment-control nexus. *Journal of Ethnic and Migration Studies*: DOI: 10.1080/1369183X.2020.1796263
- Pananakhonsab, W. (2016). *Love and intimacy in online cross-cultural relationships: The power of imagination*. London & New York: Palgrave Macmillan.
- Ponzanesi, S. & Leurs, K. (2014). On digital crossings in Europe. *Crossings: Journal of Migration and Culture*, 5(1), 3-22.

- Ponzanesi, S. (2019). Migration and mobility in a digital age: (Re)mapping connectivity and belonging. *Television & New Media*, 20(6), 547–557.
- Prieto-Blanco, P. (2021). Afterword: Visual research in migration. (In)visibilities, participation, discourses. In K. Nikielska-Sekula & A. Desille (Eds.), *Visual methodology in migration studies* (pp.327-343). Cham: Springer.
- Rogers, R. (2017). Foundations of digital methods: Query design. In M.T. Schäfer & K. van Es (Eds.), *The datafied society: Studying culture through data* (pp.75-94). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Sandberg, M. & Rossi, L. (2021). Caring for (big) data: An introduction to research methodologies and ethical challenges in digital migration studies. In M Sandberg, L. Rossi, V. Galis, & M.B. Jørgensen (Eds.), *Research methodologies and ethical challenges in digital migration studies: Caring for (big) Data?* (pp.1-21). New York: Palgrave.
- Statista. (February 8, 2022). *Online dating worldwide - statistics & facts*. Retrieved February 24, 2023 from <https://www.statista.com/topics/7443/online-dating/#dossierKeyfigures>
- Sun, W. (2019). China’s vessel on the voyage of globalization: The soft power agenda and diasporic media responses. In J. Retis & r. Tsagarousianou (Eds.), *The handbook of diaspora, media, and culture* (pp.165-177). Hoboken: John Wiley & sons, inc.
- Tajaroensuk, D. (2018). *A study of ‘illegal workers’ in South Korea* (Master thesis). Chonnam National University.
- Tsagarousianou, R. & Retis, J. (2019). Diasporas, media, and culture: Exploring dimensions of human mobility and connectivity in the era of global interdependency. In J. Retis & R. Tsagarousianou (Eds.), *The handbook of diasporas, media, and culture* (pp.1-20). Medford: Willey Blackwell.
- Van Es, K. & Schäfer, M.T. (2017). Introduction: New brave world. In M.T. Schäfer & K. van Es (Eds.), *The datafied society: Studying culture through data* (pp.13-22). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Wiśniewski, A. (2021). Migration forecasting using new technology and methods. In M. McAuliffe (Ed.), *Research handbook on international migration and digital technology* (pp.376-392). Cheltenham & Camberley: Edward Elgar Publishing.
- Witteborn, S. (2014). Forced migrants, emotive practice and digital heterotopia. *Crossings: Journal of Migration & Culture*, 5(1), 73-85.
- Yildiz, D. & Abel, G. (2021). Migration stocks and flows: Data concepts, availability and comparability. In M. McAuliffe (Ed.), *Research handbook on international migration and digital technology* (pp.29-41). Cheltenham & Camberley: Edward Elgar Publishing.
- Youkhana, E. (2017). Introduction. In E. Youkhana (Ed.), *Border transgression: Mobility and mobilization in crisis* (pp.9-18). Bonn: Bonn University Press.
- Zijlstra, J. & Van Liempt, E. (2017). Smart(phone) travelling: Understanding the use and impact of mobile technology on irregular migration journeys. *International Journal of Migration and Border Studies*, 3(2/3), 174-191.